

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 37 Volume: 8 Issue: 37

Nisan 2015 April 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KUTADGU BİLİĞ VE MÂRİFETNÂME'DE KADIN ALGISI*

WOMAN IN TERMS OF PERCEPTION IN KUTADGU BILIG AND MARİFETNÂME

Fatma ALBAYRAK**

Nilüfer SERİN***

Öz

Türk kültür tarihinde; yaşanan coğrafya, inançlar ve iç içe bulunan yabancı kültürlerin etkisiyle şekillenen bakış açısı ve algıya göre kadınlar, toplumda farklı roller üstlenmişlerdir. Yazılı ve sözlü edebiyat ürünleri, kadınların üstlendiği rollerle ilgili bilgi edinilebilecek önemli tarihî belgeler arasında yer alır. Yusuf Has Hacib'in İslami Devir Türk Edebiyatı'nın ilk örneklerinden olan Kutadgu Bilig (XI. yy) adlı eseri ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın kaleme aldığı Klasik Türk Edebiyatı Dönemi'ne ait Mârifetnâme (XVIII. yy) de ait oldukları dönem kadının üstlendiği toplumsal rolleri ve ona yönelik algıyı tespit edebileceğimiz kaynaklardır.

Bu çalışma, söz konusu eserlerdeki kadın kavramı ve algılamaları üzerine hazırlanmıştır. Eserlerde, farklı dönemlere ait olmalarından hareketle 'kadın'la ilgili algılar incelenmiş, kadınlara yüklenen roller tespit edilmiş ve bu açıdan iki eser karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda her iki eserde söz konusu kimliklerde kadına yönelik algının aradan geçen zamana rağmen çok fazla farklılık göstermediği, aksine çoğu açıdan benzediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Mârifetnâme, Kadın, Toplumsal Roller, Algı.

Abstract

Women have had different roles in the society according to perception and viewpoints shaped with the area lived, owned beliefs and also effect of the intermingled foreign cultures in Turkish culture history. Written or oral products have taken place important historical documents to be taken information about the matter. Kutadgu Bilig by Yusuf Has Hacib (XI cc) which has been one of the first precedents of Turkish literature in Islamic period and also Marifetname by Erzurumlu İbrahim Hakkı (XVIII cc) in which was Classical Turkish literature period are source-books that we are able to take into consideration social roles of "woman" in those periods and perceptions towards that.

This research has been prepared about perceptions and term of "woman" in the mentioned works. In works, perceptions about "woman" has been studied because of being in different periods, the roles of women have been taken into consideration, two works have been evaluated comparatively them. Perception towards woman in the mentioned roles has not been found many differences otherwise it has been determined to display similarity in many ways in result of researches in both works.

Key Words: Kutadgu Bilig, Mârifetnâme, Woman, Social Roles, Perception.

Ø. GİRİŞ

Tüm dünya toplumlarında olduğu gibi Türk toplumunda da kadın, en eski devirlerden günümüze kadar olan süreçte toplum içerisinde farklı konumlarda yer almış, değişik roller üstlenmiş ve bunlara göre farklı algılarla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde de geçmişten günümüze *açı, ana, ebçi, ebçi kişi, ece, kırmak, kız, kişi, koduz, kunçuy, kurtgasingil, tişi, tişi kişi, aba, avrat, banu ebe, kalayık, kuma, dişi, zevce...* gibi kadınlar için kullanılan çok çeşitli kavram işaretleri dilde yerini almıştır.¹

* Bu çalışma, 25-27 Nisan 2012 tarihlerinde Bişkek'te "Жаш түркологдордун V симпозиуму" (V. Genç Türkologlar Sempozyumu) adlı uluslararası sempozyumda "Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme'de 'Eş/Hanım' Rolündeki Kadın Algısı" başlığıyla tarafımızdan bildiri olarak sunulmuş, daha sonra genişletilerek makale hâline getirilmiştir.

** Okt., Moğolistan Devlet Üniversitesi Bilimler Fakültesi Asya Araştırmaları Bölümü Türkoloji Ana Bilim Dalı; fatmalbay@hotmail.com

*** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bölümü; serin-58@hotmail.com

¹Türk kültüründe kadınlar için kullanılan kavram işaretleri ile ilgili olarak bk. Willi Bang (1925). "Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Zweiter Brief: Uzuntong - die Krone der Schöpfung", *Ungarische Jahrbücher* 5, s. 231-251; Saadet Çağatay (1963). "Türkçede 'Kadın' İçin Kullanılan Sözcükler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* (1962'den Aynbasım), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi; Laszlo Rasonyi (1963). "Türklükte Kadın Adları", *TDAY-Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 63-87; Süleyman Tülüçü (1982). "Divanü Lügat-it Türk'te Kadın İçin Kullanılan Sözcükler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, XVI Şubat, s. 137 -141; Umay Günay (1998). "Manas Destanı'ndaki Kadın Adları ile İlgili Bir Deneme", *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara, s. 49-61; Hülya Pıllancı (2002). "Anadolu Ağzılarında Kadın İçin Kullanılan Sözcükler Üzerine Bir İnceleme", *Kadın / Woman 2000 Kadın Araştırmaları*

Türk kültür tarihinde; yaşanan coğrafya, sahip olunan inançlar ve iç içe bulunan yabancı kültürlerin de etkisiyle şekillenen bakış açısı ve algıya göre kadınlar, toplumda farklı roller üstlenmişlerdir. Yazılı ve sözlü edebiyat ürünleri, konuyla ilgili bilgi edinilebilecek önemli tarihî belgeler arasındadır. İlk dönem sözlü edebiyat ürünleri, Türk mitolojisiyle ilgili kaynaklar ve ilk yazılı belgelerden başlayarak günümüze kadar oluşturulan eserlerde, Türk kültüründe kadının toplumsal rolleri ve kadınlarla ilgili bilgilere rastlamak mümkündür.²

İlk dönem sözlü edebiyat ürünlerine bakıldığında kadın, Türk mitolojisinin en eski katmanında doğumla ölümü bir arada tutabilecek ve ilklik, başlangıç olma gibi vasıflara cevap verebilecek Mitolojik Ana veya daha somutlaşmış varyantıyla Yer Ana olarak karşımıza çıkar. Aynı ayrı simge ve imgelerin bir araya getirilmesi sonucu Mitolojik ana varlığının zamanla Yer Ana, Yer Sub, Ötüken, Umay kültü şeklinde ortaya çıktığını ve mitolojik olgudan cisimleşmeye kadar uzun bir yol kat ettiğini görürüz (Bayat, 2007: 13).

Umay adına Türk edebiyatında ilk defa Kök Türk Yazıtları'nda rastlanır. Köl Tigin Yazıtı'nda Bilge Kağan "Babam kağan öldüğü vakit küçük kardeşim Köl Tigin yedi yaşında idi. Umay gibi anam hatun sayesinde küçük kardeşim er-kahraman adını aldı." diyerek annesini, çocukları koruyan dişi Tanrı Umay'a benzetmiştir (İnan, 2006: 36). Altay panteonunda "Umay"dan başka yine iki dişi Tanrı vardır: Birine Ana Maygıl, ikincisine de Akene (Ak Ana) denilir. Akene'nin bugünkü hayatta rolü yoktur. Bu dişi Tanrıdan, yaratılış efsanesinde bahsedilir. Efsaneye göre bu Tanrı, ruh yaratma kudretini ilham eden bir ruhtur. Erkek Tanrı yaratma kudretini ve ilhamını bu Akene'den almıştır (Akar,2006: 74).

Türk kültürüne ait ilk yazılı belgeler arasında gösterilen Orhun Yazıtlarında Türk kadınından saygıyla bahsedilmektedir. Eski Türk devletinde kağandan sonra ikinci sırayı katun almaktadır. Katunlar, kağanlar gibi töre ile katunluk tahtına oturmuş ve kağan ile beraber yönetimde görev almışlardır. Tarihte Türk kağanlarının bir iki kez evlendikleri, fakat bunlardan sadece birisinin baş hatun olduğu bilinmektedir. Ayrıca savaşlarda da katunların, kağanların yanında yer almaları; katunların devlet meclislerine katılmaları ve oy sahibi olmaları söz konusudur (Gömeç, 1997: 89-90; Kafesoğlu, 1993: 257-258; Ögel, 2001: 251-252; Sönmez, 1973: 19-20). Devlet yönetimindeki etkin rollerinin yanı sıra eski Türk toplumunda kadın (*katun, ebçi, eş, eşlig, evlig, kızgak...*) eşinin can yoldaşı, hayat mücadelesinde onun en büyük desteği, (yeri geldiğinde at binen, kılıç kuşanan, yay kurup ok atan) silah arkadaşı; evinin her şeyi; çocuğunun anası, ilk eğitmeni ve öğretmeni; kap kacak, çanak çömlek, keçe, kilim, halı... gibi yapma ve dokuma eserlerin zanaatkârı; aile, toplum ve devlet yönetiminde ise, iktidarın imtiyazlı ortağı olarak karşımıza çıkar (Alyılmaz ve Alyılmaz, 2014: 3)

Sözlü edebiyat ürünlerimiz arasında yer alan masal ve destanlarda da kadın farklı rollerde karşımıza çıkmaktadır. Masallarda kadın kahramanlar genellikle anne, eş, çocuk ve sevgili konumunda olmakla birlikte, çoğu zaman en çok özveride bulunan ve aileyi ayakta tutmaya çalışan karaktere sahiptir. Hatta bu yüzden evini terk etmek zorunda kalabilir. Başka diyarlarda çözüm arar ve sonunda da giriştiği işin

Dergisi, Journal for Woman Studies, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, C. 3, S. 2, s. 71-82;Salim Küçük (2004). "Türkçe'nin Yazılı Eserlerinde Kadın ve Kadın İçin Kullanılan Sıfatlar", *Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma 1-4 Mart 2004 Sempozyum Bildiri Metinleri 1*, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, s. 201-209;Akartürk Karahan (2006). "Tarihî Türk Dilinin Söz Varlığına Katkılar: Kadınla İlgili Kelimeler Üzerine", *Bilkent Üniversitesi 1. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara, s. 1-12;Serkan Şen (2008). "Dede Korkut Kitabında Kadına Yönelik Hitaplar", *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 3, S. 2, s. 627-641;Uwe Bläsing (2011). "Bir Hanımefendinin 'Kadın' İle İlgili Sözcükler Üzerine Düşüncelerine Dair Birkaç Söz", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C. 18, S. 2,s. 31-47; Nurdin Useev (2012). "Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı", *Dil Araştırmaları*, S. 11, s. 57-66;Habibe Yazıcı Ersoy (2012). "Başkurt Türkçesinde 'Kadın' İle İlgili Söz Varlığı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 31, s. 55-82;Melike Uçar (2013). "Anadolu Ağzlarında Kadının Söz Varlığına Dair Bir Tasnif Denemesi", *Turkish Studies Volume*, S. 8/9, s. 2465-2485; Serpil Yazıcı Şahin (2013). "Orhun Yazıtlarında Kadın'la İlgili Sözvarlığı", *Kadın Kitabı*, (ed.: Münevver Tekcan);Semra Alyılmaz, Cengiz Alyılmaz. (2014). "Eski Türk Kadın Heykellerinin Düşündükleri", *Uluslararası TEKE (Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim) Dergisi / International Journal of Turkish Literature Culture Education*, <http://www.tekedergisi.com/>, S. 3/4, s. 1-33.

² Türk kültüründe kadın tipleri ve kadın algısı ile ilgili olarak bk. Gülçin Çandarlıoğlu (1966). "Türk Toplumunda Kadın", *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 1, S. 4, İstanbul;Özkan İzgi (1975). "İslamiyetten Önce Türklerde Kadın", *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. 11, S. 14, Ankara; Abdülkadir İnan (1998). "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın", *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu; Alev K. Birgül (2000). "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara; Semra Şen (2003). "Oğuz Kağan Destanı'nda ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 23, s. 123-128; Ahmet Saçkesen (2007). "Er Tabıdı Destanında Kadın Tipleri", *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 2, S. 3, s. 489-495;Latife Kabaklı Çimen (2008). *Türk Töresinde Kadın ve Aile*, İstanbul; Mustafa Gökçe (2008). "Seyyahlara Göre 19. Yüzyıl Türkmenistan'ında Kadın", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 4, s.230-241;A. Gündüz (2012). "Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 5, S. 5, s. 129-148;Halil İbrahim Şahin (2012). "Türkmenistan Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipleri", *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, s. 563-572;Mehmet Emin Bars (2014). "Ak Kağan Destanında Kadın Tipi", *Uluslararası TEKE (Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim) Dergisi / International Journal of Turkish Literature Culture Education*, <http://www.tekedergisi.com/>, S. 3/3, s. 94-111.

üstesinden başarıyla gelir. Kimi zaman üvey anne olarak yer alan kadın kimi zaman da eski kahramanlık anlayışıyla örtüşür şekilde savaşçı olarak görülür (Akar, 2006: 274-279). İslamiyet öncesi dönemde olağanüstü özellikler taşıyan ve kahramanların neslinin devamında etkin rol oynayan kadın, İslamiyet sonrası destanlarda biraz daha farklı bir görünüm kazanmış, İslamiyet'in de etkisiyle eski alp kadın tipi, yerini erkeğin dünyasından sıyrılan kadın tipine bırakmıştır (Oy, 1992: 582-596).

İslami Dönem Türk Edebiyatı'nın ilk örneklerinden olan Kutadgu Bilig ve Divanü Lügat-it-Türk'te, yeni dinin de etkisiyle yavaş yavaş farklı bir toplum yapısına bürünen Türk toplumunda, kadının rollerinin de değişmeye başladığı görülmektedir. Divan'da kadınla ilgili algı değişimi çok fazla değildir. Erkeğe yiğitlik, cesaret ve erdem özellikleri atfedilirken; kadınlar için bu değerler yerine anlayış, sabır, olgunluk, sevimlilik, temizlik ve güzellik değerleri ön plandadır (Akar, 2006: 81). Eserde 'kadın'ı karşılayan pek çok kavram işareti kullanılmış; isimlendirme yapılırken farklı anlama gelecek kelimeler ile kategorize edilmeye çalışılmıştır. Örneğin; isiler (kadın), uragut (evli kadın), kis (karı), özü (kadın), kız (kız, kız çocuk, cariye, pahalı nesne) kullanılan kelimelerden bazılarıdır (İnan, 2010: 49).

Dede Korkut Hikâyelerinde ise eski Türk yaşantısını devam ettiren cesur, aktif, sadık, hünerli, güzel, kahraman, tıpkı erkekler gibi ata binen, kılıç kuşanan; genel olarak da ideal eş ve anne, ideal sevgili ve yardımcı rollerindeki kadınlarla karşılaşılır. Bunların yanı sıra genel olumsuz bir bakış açısıyla eserin "mukaddime" bölümünde kadınlar, dört gruba ayrılır. Bunlar; "solduran sop", "dolduran top", "evin dayağı (desteği, direği)", "denildiğinden de bayağı" olan kadınlardır (Ekici, 2000: 123-138; Kâhya-Birgöl, 2000: 229-244; Kaplan, 1976: 25-38; Kazan, 2008).

Yusuf Has Hacib tarafından 1069-1070'te her iki dünyada mutlu olmak için, insana doğru yolu göstermek amacıyla yazılan Kutadgu Bilig'de ele alınan asıl konu 'ideal insan modeli'dir. Yusuf Has Hacib yaşadığı devirde, ideal insanda bulunması gereken niteliklerden bahseder. Aralarında sıkı ilişki bulunan fert, cemiyet ve devlet hayatının ideal bir şekilde düzenlenebilmesi için gerekli olan zihniyet, bilgi ve faziletlerin neler olduğu ve bunların nasıl elde edileceği üzerinde durur (Mert, 2002: 2).

Eserde çizilen ideal insan modeli çerçevesinde ideal kadın tipinin özelliklerini tespit etmek mümkündür. Genel olarak neredeyse tamamen değişen bir algıyla son derece olumsuz özellikler taşıyan kadın tipleri karşımıza çıkmaktadır. Fuad Köprülü (1981: 168), Kutadgu Bilig'i önceki dönem eserleriyle karşılaştırınca hâkim olan ideolojinin asla eski Türk ideolojisi olmadığını söylemektedir. Ona göre; Eski Türk ananelerinde ve halk destanlarında, hakkındaki anlayışa göre kadın, çocuğunun ilk ve başlıca eğitmeni, kocasının yoldaşı, ocağın temeli ve bütün faziletlerin kaynağıdır. Bu anlayış ile onu bütün fenalıkların sebebi, vefa ve fazilet hislerinden hemen hemen tamamıyla mahrum, ancak evde hapsedilmeye layık bir mahlûk olarak gören Kutadgu Bilig'in ideolojisi ile arasındaki tezat, oldukça keskin ve belirgindir. Kutadgu Bilig bu yönüyle ait olduğu dönemdeki diğer eserlerden oldukça farklı bir görünüm arz eder.

XVIII. yüzyıla kadar, klâsik şiirde 'sevgili' olarak karşımıza çıkan kadın, her yönüyle idealize edilir. Şiirlerde anlatılan güzeller, mübalağa ile idealize edilerek uç noktalara götürülür. Sevgili, güzel değil, en güzeldir. Güzeller; bir türlü kavuşulamayan, cefakâr, vefasız, kahramanlık ve analık duygularından habersiz, sadece aşk konusu hâline gelmiş hayalî varlıklardır. Bu yüzyıldan itibaren mahallileşme akımıyla birlikte edebiyatımızda gelenekselleşmiş "sevgili" tipi değişmiş ve Nedim sonrası dönemde kalıplaşmış ifadelerin tamamen dışına çıkmıştır. Kadın, "sevgili" olmaktan çıkmış, "kaşık düşmanı", "baykuş", "akrep", "yalancı", "vefasız", "şeytanın ipi", "süse düşkün", "lanet" vb. olarak kabul edilmiş ve horlanmıştır (Kazan, 2008: 37).

XVIII. yüzyılda yaşamış büyük Türk-İslâm düşünürlerinden Erzurumlu İbrahim Hakkı, Klasik Türk Edebiyatı Dönemi'ne dâhil edilen "Mârifetnâme" adlı eseriyle, aritmetik, geometri, trigonometri, astronomi, fizyoloji, din psikolojisi, ahlâk, tasavvuf, kelam, eğitim gibi konularının yanı sıra, içinde bulunduğu dönemin kadını ve kadın algısını da ortaya koymuştur. "O, dünya ve ahiretin insan için, insanın da yaratıcısını bilmek için yaratıldığını, ancak Rabbi bilmenin nefsi bilmeye, nefsi bilmenin de kişinin hem kendi maddî varlığını hem fizik âlemini bilmesine bağlı olduğunu söyler. Bu sebeple eserinde astronomi, fizyoloji, psikoloji ve hikmetin yanı sıra kalbi ilimlerden ve irfan alanından faydalanarak açıklamalar yaptığını kaydetmiştir. Kitabının bir mukaddime, üç (fen) ana bölüm ve bir hâtimedden oluştuğunu belirten İbrahim Hakkı, oğlunun şahsında okuyucularına eserden çıkaracağı sonuçları, alacağı dersleri özet hâlinde anlatmaktadır" (Yücelik, 2006: 7-8).

Biri İslamiyet'in Türk toplumunda yeni yeni yer almaya başladığı ve Türk toplumunun yeni inançla birlikte gelişen yaşama alışma evresinin; diğeri ise İslami kural ve kaideleri büyük oranda kabullenmiş, yaşamını, bakış açısını ve algılarını bu inanç çerçevesinde şekillendirmiş olan Türk toplumunun ürünü olan Kutadgu Bilig (XI. yy.) ve Mârifetnâme (XVIII. yy.) isimli iki eser, "kadın rolleri" ve "kadın algısı" açısından incelendiğinde, aradan geçen zamana rağmen büyük benzerlikler gösterdiği görülmektedir.

Kutadgu Bilig’de kadının, kız, gelin, gelin kız, anne, dişi, dul gibi çeşitli rolleriyle birlikte düşünülmesine paralel bir şekilde İbrahim Hakkı Hazretleri’nin Mârifetnâme adlı eserinde de benzer kimliklerde ve çoğunlukla aynı bakış açısıyla ele alındığı tespit edilmiştir. Genel olarak her iki eser incelendiğinde karşımıza çıkan kadın tipleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

1- Sevgili	6- Kız Çocuğu
2- Gelin	7- Kız / Kadın
3- Hanım / Eş / Karı	7.1. Dişi
4- Anne / Ana	8- Dul Kadın / Tulsak / Tul
5- Dadı / Sütmine	9- Cariye / Küng

Bu çalışmada farklı yüzyıllarda oluşturulmuş olmalarına rağmen Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacib, 1991/1994, TDK Yay.) ve Mârifetnâme’de (Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, 2011, Erkam Yay.) çoğunlukla benzer rollerde karşımıza çıkan ‘kadın’ ele alınmış; üstlendiği roller açısından algılar tespit edilmiş ve bunlar karşılaştırmalı olarak dikkatlere sunulmuştur.

Yukarıda bahsedilen kadın tipleriyle ilgili algılamalar şu şekilde sıralanabilir:

1. SEVGİLİ

“Gönülçelen dilberler, beşerî aşkın maşukudur.”

Kutadgu Bilig’de ağırlıklı olarak hanım / eş / karı yahut kız çocuğu olarak ele alınan kadına, sevgili olarak değinilmemiştir.

Mârifetnâme’de ise kadın, ağırlıklı olarak gönülçelen güzel sevgili olarak âşığı dış görünüşüyle cezbeden, onun başına nice hâller gelmesine sebep olan bir çizgi izler. Ancak aslında o gönüldeki ilahî aşkın yansıması, etten kemikten vücut bulmasıdır. Bu manada eserde sevgili olarak bahsedilen kadının, Klasik Türk Şiirindeki idealize edilen sevgili tipinden farksız olduğu söylenilebilir. Eser bu yönüyle Kutadgu Bilig’den oldukça farklı bir görünüm arz etmektedir.

“Gönülçelen dilberler âşıkları candan istemişlerdir. Her maşuk elbette ki âşığına bir av olmuştur. Gerçi susayan her şeyden önce su talep eder. Fakat su da susayana rağbet eder. Aşk canda ve gönülde nur üstüne nurdur. Gelin ve damat gibi onda gizlidir.” (M³ - üçüncü fen dördüncü bâb ikinci fasıl yirmi birinci madde s. 125)

“Maşuk bedeninin sureti değil ruhunun manasındandır. Çünkü ölüm anında o manasız bir suret olan cansız bedeninin ruh tarafından sevilmediği belli ve açıktır. Şu hâlde suret âşığı bir bakıma bedbahttır aldandıdır. Mana âşığı ise bahtiyardır çünkü onun aşkı hakikidir.” (M - üçüncü fen dördüncü bâb ikinci fasıl yirmi birinci madde s. 127)

“Sevgili, Havva’dan Leyla’ya Züleyha’dan Ayaz’a İlahî Aşkın Beşerdeki Temsilidir.”

Kutadgu Bilig’de sevgili olarak algılandığı örneklerine rastlanılmayan kadın, geçiş sıklığı yüksek olmamakla birlikte insan neslinin başlangıcı olarak kabul edilen Havva kimliğiyle yer almıştır.

“Apalı havalı ajunka ilip

Urug yadı dünya içinde kelip”

(Âdem ve Havva yeryüzüne inip dünya içinde insan neslini çoğalttı.) (KB⁴-6391)

Mârifetnâme’de ise Kutadgu Bilig’deki algının tersine Havva ile birlikte Leyla, Ayaz, Züleyha, Şirin gibi kahramanı oldukları aşklarla belli dönemlerde iz bırakan ve esasında ilahi aşkın temsili olarak kabul edilen rollerde yer almaktadır. Öyle ki yazar, *“Mevla aşkının mecazı ve hakikatini özünü mahiyetini vecd ve hâllerini”* bildirmek için söz konusu sevgili tiplerine sık sık değinmiş, onları *“insan yaratılışının esasını ilahi aşkın temeli”* algısıyla değerlendirmiştir.

“Cihan aşk kavgasıyla doludur. Aşk ateşiyle feleğin başı dönmüştür. Aşk şarabı insanı hararetle mest eder. Ondaki başkası bulanıklık ve bencillik verir. Aşk ile aşık tazelik bulur ve ona nisbetle hayırla anılır. Nitekim Mecnun ve Leyla bu şaraptan haz almışlar ve onun için bu âlemde güzel birer ad bırakmışlardır. Bu güne kadar cihana yüz binlerce akıl insan gelmiş ve bilgin olarak bu dünyadan göçüp gitmişlerdir. Ancak hepsi aşktan habersiz olarak gitmişlerdir.” (M - üçüncü fen dördüncü bâb ikinci fasıl yirmi üçüncü madde s. 142)

Nazm

“Aşkdır hüsn-i Adem ü Havva

Mak’ad-ı sıdk u cennet-i me’va”

Günümüz Türkçesiyle

³M: Marifetnâme

⁴KB: Kutadgu Bilig

*“Güzelliği aşkdır Adem ile Havva’nın
Doğruluk makamında Cennet-i Me’va’nın.*

Nazm

*“Aşkdır şah u tali’-i mes’ud
Hem Ayaz ile akıbet Mahmud”*

Günümüz Türkçesiyle

*“Aşk padişahtır kutlu talihtir. O hem Ayaz’dır
hem Mahmud.” (M - üçüncü fen dördüncü
bâb ikinci fasıl yirmi üçüncü madde s. 150-
157)*

Nazm

*“Dide vü didarı fi’l-hakika bir anla
Çeşm-i Züleyha’da idi tal’at-ı Yusuf”*

Günümüz Türkçesiyle *“Göz ile sevgiliyi
hakikatte bir anla. Züleyha’nın gözündeydi*

*Yusuf’un güzelliği.” (M - üçüncü fen
dördüncü bâb üçüncü fasıl birinci madde s.
167-168)*

Nazm

*“Aşıkuz misl-i Züleyha dil-berüz Yusuf gibi
Biz bizi sevmekte Hakkı ferd ü tenha olmuşuz”*

Günümüz Türkçesiyle

*“Aşığız Züleyha misali dilberiz Yusuf gibi. Biz
bizi sevmekte Hakkı tek olmuşuz.”(M - üçüncü
fen dördüncü bâb dördüncü fasıl dördüncü
madde,s.201-202)*

2. GELİN

“Gelin kızlar süslüdür, heyecanlıdır ve bu dünya onlara benzer.”

Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme adlı eserlerin her ikisinde de heyecanın, aşkın, süslenmenin temsili olarak görülen gelin, geçiş sıklığı yüksek olmasa da eserlerde yer edinmiştir. Mârifetnâme’de aşkı gizleyen unsurlardan biri olarak kabul edilirken Kutadgu Bilig’de özellikle dünyanın sunmuş olduğu geçici güzelliklerin, zevklerin süslü bir geline benzetilmesi dikkat çekicidir.

“Kişi kirmedük ilke kirse kalı

Kelin teg bolur er ağın teg tili”

(Kişi bilmediği bir memlekete girince, gelin gibi olur, dili tutulur.) (KB-494)

“Bezenip bu dünya özin körkitür

İtinmiş kelin teg köngül yilkütür”

(Bu dünya insanın karşısına süslenerek çıkar; süslü bir gelin gibi gönlü heyecanlandırır.) (KB-3540)

*“Aşk canda ve gönülde nur üstüne nurdur. Gelin ve damat gibi onda gizlidir.” (M - üçüncü fen dördüncü
bâb ikinci fasıl yirmi birinci madde s. 125)*

3. HANIM / EŞ / KARI

3.1. Evlilikle İlgili Fikir Beyan Edilir

“Evlenden önce etraflıca düşünmek, mümkünse evlilikten uzak durmak gerekir.”

Kutadgu Bilig’de ağırlıklı olarak “eş / hanım / karı” rollerinde ele alınan kadınla ilgili olarak genel algı olumsuzdur. Yazar; bir erkek için evliliği, doğru eşi seçmenin zor olmasından dolayı zararlı görmekte ve evlilikten uzak durulmasını öğütlemektedir.

“Kişi alma alsa özünge kurı

Sen algıl sakınuk erenler eri”

(Ey takva sahibi insan, evlenme; evlenirsen, kendi dengin ile evlen.) (KB-4483)

Mârifetnâme incelendiğinde de aynı bakış açısıyla kadının “eş / hanım” rollerinde zararlı olacağı düşüncesiyle *“evlenip çoluk çocuğa karışmanın zararlarıyla evlilikten sakınmanın sebepleri”* bildirilir. Yalnız iki eser arasında belirgin olan fark Mârifetnâme’de evliliğin zararlı yönleriyle birlikte, duruma ve özellikle de evlenecek erkeğin kişiliğine göre faydalı yönlerinin de olabileceğinin vurgulanarak maddeler hâlinde açıklanmış olması; *“(ayrı zamanda) evliliğin faydalı yönleriyle teşvik edilmesi”* nin bildirilmesidir. Eserde evlilikle ilgili olarak şu açıklamalara yer verilmiştir:

“Ey azîz! Bilinmelidir ki edep ehli şöyle demişlerdir: Evlenmenin afetleri üç, faydaları ise beştir. Bu sebeple ondan sakındırmaktansa, teşvik etmek daha hoştur. (Evliliğin gerekli veya gereksiz olması kişilere göre değişken olup)

eğer evlenmenin kişiye herhangi bir faydası yoksa onun evlenmesi boş ve gereksizdir. Ama evlilikten sakınmanın gerekliliğini gösteren deliller gayet sahih, açık ve nettir.” (M - Hâtime ikinci fasıl dördüncü madde s. 509)

“Evlenmenin üç afeti mevcuttur. Evlenmenin üç afetinden birincisi; helâl kazanç temin etmekten aciz kalmaktır. Nitekim haberde “Hepiniz çobansınız ve güttüklerinizden sorumlusunuz” buyrulduğu rivayet bulunmuştur. Evliliğin ikinci afeti; aile fertlerinin hukukunu yerine getirmede kusurlu davranmaktır. Evliliğin üçüncü afeti şudur ki, kadın ve çocukların kişiyi gereğinden fazla meşgul edip Hak’tan alıkoymasındır.(M - Hâtime ikinci fasıl dördüncü madde s. 510)

Ancak evliliği teşvik eden deliller de vardır. “Evliliği teşvik eden deliller daha doğru ve tercihe şayandır. Hak Teâlâ Kur’an-ı Kerim’inde; “Size helâl olan kadınlardan alın (Nisa 4/3)” buyurmuştur.” “Evliliğin beş faydasından birincisi şudur: Evlilik insan cisminin devamına vesile olur. İkinci faydası şudur ki; evlilikte zinadan korunma ve ehliyle (helâlinden) zevk alma vardır. Kalbi (haramlardan) boşaldıkça insan nice hoş haller bulur. Üçüncü faydası şudur; evlenen adamın nefsi eşiyile rahat ve huzur bulur. Onun içindir ki “Zihinlerin rehaveti bedenlerin rehaveti gibidir” denilmiştir. Hak Teâlâ “Gönlü ısınsin diye ondan eşini var etti”(Araf 7/189) buyurmuş ve her kuluna ehliyle lezzetlenmek lazım olduğunu duyurmuştur. Hadis-i şerifte ise; “Sizin dünyanızdan bana üç şey sevdirdi; kadınlar, güzel koku ve gözümün nuru namaz” rivayeti gelmiştir. Dördüncü faydası şudur; evlenen kişi çekip çevirmekten kalben kurtularak rahat bulur. Çünkü gece gündüz ev işleri(nin bütün ayrıntısı) ile uğraşan kişi ömrün kıymetli vakitlerini bu uğurda zayi ederek ilim tahsilinden ve amelden mahrum kalır. Onun için sâliha bir hanuma sahip olmak, alçak dünya nimetlerinden sayılmayıp ahiret sermayesinden kabul edilir. Çünkü kadın, kişinin ev hizmetlerini görüp şehvetini helâl yoldan tatmin ettiği için ahiret amellerinde ona yardımcı olmuş olur. Beşinci faydası şudur; evlenen kişi aile fertlerinin talim ve terbiyesiyle meşgul olurken aynı zamanda nefsiyle mücadele eder...” (M - Hâtime ikinci fasıl dördüncü madde s. 512-513)

“Evlenme konusunda dikkatli olmak ve eşini iyi seçmek gerekir.”

İslami Devir Türk Edebiyatı’nın ilk örneklerinden olan Kutadgu Bilig’de evlenme ve eş seçimiyle ilgili hususlarda içinde bulunulan dönemin getirmiş olduğu dinin kurallarının yavaş yavaş benimsenmeye başladığına dair izler bulunmaktadır. Nitekim İslam dininin peygamberi, insanların eşlerini seçerken onlarda neler aradıklarını “güzellik, zenginlik, soy sop ve dindarlık” olarak sıralamış, belirleyici vasfın dindarlık olmasını tavsiye etmiştir (Karaman, 1992: 386). Kutadgu Bilig’de de bu inancın etkisi görülmektedir. Eserde evlenme ve eş seçimi konusunda erkeklerin farklı beklentileri olduğu üzerinde durulmuş; genellikle aranılan vasıfların zenginlik, güzellik, asillik ya da takva sahibi olmak olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca bu vasıfları aramanın doğruluğu ve yanlışlığı değerlendirilmiş ve nihayetinde evlenilecek en münasip eşin takva sahibi olanı olduğunda karar kılınmıştır:

“Kim evlik alayın tise törtte taş

Adın almaz evlik aya erde baş”

(Evlenmek isteyen kimseler şu dört nevi kadınla evlenirler, ey erkeklerin ileri geleni.) (KB-4486)

“Biregü bay evlik tiler üstikip

Takı biri körklüg tiler köz tikip”

(Biri zengin kadın ile evlenmek ister; biri güzel olmasını ister ve ona göz diker.) (KB-4487)

“Takı bir uruglug tüp aslı kolur

Ulugluk atinga küvenür bolur”

(Bir başkası soyu-sopunun asil olmasını ister ve bu asalet payesi ile iftihar eder.) (KB-4488)

“Takı biri yinçke sakınuk tiler

Anı bulsa terkin angar öz ular”

(Başka biri de çok takva sahibi olmasını arzular; onu bulunca, kendisini ona derhâl kaptırır.) (KB-4489)

“Bularda talusin ayayın sanga

Kisi algu erse kulak tut manga”

(Bunlardan hangisinin daha iyi olduğunu sana söyleyeyim; evlenmek istersen, bana kulak ver.) (KB-4490)

“Aya bay tilegli sen evlik talu

Bulun bolmağıl sen ay bilgi tolu”

(Ey seçkin ve bilgili insan, sen zengin bir kadın ile evlenmek isteyerek kendini onun esiri durumuna sokma.) (KB-4491)

“Bedütgey tilin köngli nengke bolup

Kötürgü kerek neng tilese kolup”

(O malına güvenerek, dilini uzatır; o birçok şeyler ister ve onun bütün bu arzularını yerine getirmek icap eder.) (KB-4492)

“Aya tüp tilegli bedüklük bile

Uçuz kılmağı öz bedük tüp bile”
(Ey asalet ve büyüklük arayan insan, bu asil aile içinde küçük mevkie düşme.) (KB-4495)

*“Uruglug tarıglıg bedükler tili
Bedükrek bolur bolma evçi kulı”*

(Soyu-sopu büyük olan kimseler yüksekten konuşurlar; sen kadın esiri olma.) (KB-4496)

“Ay yinçke sakınuk tilegli inal

Mum bulsa buldung bu tört neng tükel”

(Ey alacağı kadının takva sahibi olmasını isteyen beyzade, böylesine rastlarsan, her dört şeyi de bir arada elde etmiş olursun.) (KB-4497)

“Kalı bulsa edgü sakınuk tişi

Yava kılma algıl ay edgü kişi”

(Eğer iyi ve takva sahibi bir kadın bulursan, bu fırsatı kaçıрма, derhâl evlen, ey iyi insan.) (KB-4498)

“Tilek baylık erse tire birge neng

Bayutgay sini ol kızıl bolga eng”

(Arzun zenginlik ise, o tasarruf ederek, seni zenginleştirir ve yüzünü güldürür.) (KB-4499)

“Kılınç köni erse körki kelir

Tişi körki kulk ol biligli bilir”

(Ahlâkı dürüst olan kimse güzel görünür; kadının güzelliği onun tavır ve hareketidir, bunu bilen bilir.) (KB-4500)

“Sakınuk arıg bolsa aslı bolur

Ol üç neng bu yirde bolur ay unur”

(Kadın takva sahibi ve temiz olursa, asil demektir ve diğer üç şey de onda birleşir, ey kudretli insan.) (KB-4501)

“Sakınuk tile sen kisi ay büğü

Sakınuk bolunsa bolur törteğü”

(Ey hâkim insan, takva sahibi olan kadın iste; takva sahibi biri bulunursa, her dört şey onda birleşmiş olur.) (KB-4502)

“Mum teg bulur erse sen bir tişi

Katıglan yava ıdma ersig kişi”

(Böyle bir kadın bulursan, çabuk davran; fırsatı kaçıрма; ey mert yiğit.) (KB-4503)

Mârifetnâme’de de evlilikte eş seçimiyle ilgili olarak erkeklere birtakım öğütlerde bulunulmuştur. Kutadgu Bilig’de olduğu gibi güç ve söz sahibinin erkek olması ve zenginlikte erkeğin üstün konumda bulunması gerektiği vurgulanmıştır.

“Gücün yettikçe eve, anası veya babası olan kadını almayasın. Ta ki onların dillerinde kalmayasın. Meğer akrabasıyla görüşmemek şartıyla almış olasın. Olur ki zaman bir şekilde rahat edersin. Çünkü kadının malı olursa, babası ve annesi onu kendisinin bilirler. Kızlarının elinde o malı emanet olarak görürler. Kız babası evine gitmezse, kocasıyla birlikte rahat ederler. (M - Hâtîme dördüncü fasıl dördüncü madde s. 549)

Eş olarak seçilecek kadınlarla ilgili dikkati çeken bir husus da Kutadgu Bilig’de birden fazla kadınla evliliğe yer veren beyte rastlanmaması (Yılmaz Anıl, 2004: 7) durumunun Mârifetnâme için de geçerli olmasıdır. Mârifetnâme’de tek eşlilikle ilgili olarak şu satırlara yer verilmiştir:

“Hanımından izinsiz sefere, belki hacca bile gitmemelidir. Hanımı kendisine itaatkâr sâliha bir kadın ise, onun üstüne başkasıyla evlenmemelidir. Ta ki adaletle davranmış olup iyi geçimden mahrum kalmasın.” (M - Hâtîme üçüncü fasıl sekizinci madde s. 530)

“Sakın ola ki iki kadın almayasın. Eğer şaşırıp da aldıysan, ikisiyle bir evde kalmayasın. Çalışıp kazanmaya gücün olduğunu bilmedikçe evlenmeyesin.” (M - Hâtîme dördüncü fasıl dördüncü madde s. 549)

3. 2. Evlik Negü Teg Almaknı Ayur (Nasıl Evlenileceğini Anlatır)

“Evlenilecek kadının soyu sopu belli olmalıdır.”

Gerek Kutadgu Bilig gerekse Mârifetnâme, evlenilecek kadınlar / eş adayları açısından incelendiğinde algnın benzer olduğunu gösteren ifadelere rastlanmıştır. Nitekim her iki eser de evlenme niyetinde bulunan erkeklere, eş adaylarının soyunun sopunun belli olması gerektiği öğütlenmiştir.

“Kalı evlik almak tilese özüng

Talusın tile ked yiti kıl közüng”

(Eğer evlenmek istersen, çok dikkatli ol ve iyi bir kız ara.) (KB-4475)

“Köki edgü bolsun urug hem tarıg

Uvutlug sakınuk tilegil arıg”

(Alacak kimsenin soyu-sopu ve ailesi iyi olsun; kendisinin de hayâ ve takva sahibi, temiz olmasına dikkat et.) (KB-4476)

"Aslı pak, soyu temiz olan dindar ve akli başında bir hanımefendiyi nişanlasın. Çünkü kocasına itaatkâr ve sâliha bir kadın ağırlığınca altına değer; dünya nimetlerinin en hayırlısı sayılır. Böyle bir hatun ne kadar yoksul ve düşkün olsa da kocası onu sever, şefkatle üzerine titrer." (M - Hâtime üçüncü fasıl beşinci madde s. 523)

"Eşin eline başkasının eli değmemiş, başkasını tanımamış olması gerekir."

Kutadgu Bilig'de evlenilmeye niyet edilen kadınların taşınması gereken özelliklerden birisi olarak da "eline başka erkek eli değmemiş olmak" gösterilmektedir

"Usa ev kızı al elig tegmedük"

"Sini sevgе sindin adın bilmegey"

Seningde adın er yüzün körmedük"

Yaragsız ya tengsiz kılık kelmegey"

(Alacaksan, el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş olan, bir aile kızı almaya çalış.) (KB-4477)

(Böylesi seni sever ve senden başkasını tanımaz, yakışık almayan uygunsuz hareketlerde bulunmaz.) (KB-4478)

Benzeri özellikler Mârifetnâme'de de hanımın / eşin taşınması gereken nitelikler arasında yer almaktadır. Ek olarak yazar, daha önce evlenmiş ve çocuk sahibi olmuş kadınlardan da uzak durulması gerektiğini belirtmektedir.

"Kendi hanımıyla yatağı içinde iken başka işleri ve başka kadınları konuşmayasın. Onu çok da fazla okşayıp öpüp kucaklamayasın. Ancak ona lazım olan sözleri gülyüzle özetle söyleyip bitiresin. (Yatakta) biraz oynasmadan sonra besmele ile yaklaşasın. Ta ki o senden çok yüz bulmasın. Varıp da yabancı erkekleri diline dolamasın." (M - Hâtime dördüncü fasıl dördüncü madde s. 549)

"Sakın oğlu veya kızı olan kadını alma gülemezsin. Çünkü sen onun nazarında evladından aziz olamazsın." (M - Hâtime dördüncü fasıl dördüncü madde s. 549)

"Erkeğin, kendinden aşağı statüde olan kadınla evlenmesi gerekir."

Her iki eserde de erkeklere ısrarla tavsiye edilen eş adayı özelliklerinden bir tanesi de kadının, eşi olacak olan erkekten aşağı statüde olması gerektiğidir ki bu sayede erkek, kadının esiri olmaktan ve onun küçümseyen bakışlarından kurtulacaktır

"Özüngde kodı al kisi alsa sen"

(Tecrübe etmiş olan insan ne der, dinle; tecrübeli insanın işi daima mükemmeldir.) (KB-4480)

Bedük tüpke yakma bulun bolga sen"

"Kişi alsa özde kodı al köni"

(Evleneceksen, kendinden aşağı derecede biri ile evlen; kendinden yüksek ailelere yaklaşma, sonra onun esiri olursun.) (KB-4479)

Sevinçin keçürgey sen ödleki küni"

"Negü tir eşitgil sınamış kişi"

(Evleneceksen, kendinden aşağı derecede biri ile evlen; ömrünü huzur içinde geçirirsin.) (KB-4481)

Sınamış kişining bışig ol işi"

"Soyu soppu, malı, yaşı ve endamı kendinden aşağı olanla evlenmek (gerekir). Çünkü kalbe öyle olanı uygun gelir; böylelikle hanımının seni küçümseyen bakışlarından kurtulmuş olursun." (M - Hâtime üçüncü fasıl beşinci madde s. 523)

"Güzellik uğruna evlilik yapılmamalıdır."

Eserlerde, benzer bir algıyla dış güzelliğinden iç güzelliğinin, güzel huyun eş seçiminde esas alınması gerektiği; aksi takdirde sadece yüz güzelliği için evlenilen kadının eşini yıpratacağı, başına bela olacağı belirtilmiştir

"Yüzi körki kolma kılınç edgü kol"

(Yüz güzelliği arama, güzel huy ara; huyu güzel olursa, o mükemmel demektir.) (KB-4484)

Kılınç edgü bolsa yarutgay sini"

(Onda yüz güzelliği arama, güzel huy ara; huyu iyi olursa, seni memnun eder.) (KB-4482)

"Ay körklüg koluglı munı kolmagıl"

"Yüzi körki kolma kılınç edgü kol"

Kızıl mengzingi sen sarıg kılmağıl"

Kılınç edgü bolsa tükel bolga ol"

(Ey güzellik arayan, güzellik arama; sen al yanağını boş yere sarartma.) (KB-4485)

“(Bir kadınla) soyu soppu, malı ve güzelliği için evlenmemek (gerekir). Çünkü izzet için evlenen fakir olup yoksul kalır. Güzellik uğruna evlenen âleme rezil rüsvay olur ve belâsını bulur.” (M - Hâtime üçüncü fasıl beşinci madde s. 522-526)

3.3. Eşe / Hanıma Karşı Tutumları Bildirir

“Hanımı dış dünyadan uzak tutmak gerekir; o saklanması gereken mahrem bir varlıktır.”

Kutadgu Bilig’de kadın özellikle eş / hanım rolünde ele alındığında; eserin ait olduğu döneme kadar Türk toplumundaki hatun kimliğinden sıyrıldığı, İslami devrin de etkisiyle kadın algısının değiştiği ve önceki dönemlere göre daha pasif, bir eş, anne olarak yapması gerekenlerin dışında hiçbir vasfı olmayan, hatta özellikle dış dünyadan korunması gereken bir varlık olarak algılandığı görülmektedir. Bu bakımdan kadınlarla ilgili bu algının Eski Türk ideolojisi olmayacağı, eserin Türk-İslam medeniyetinin tesiri altında olduğu düşünülmektedir (Köprülü, 1926: 192-193).

“Tişilerni evde küdezgil tuçı

Tişining taşı teg bolalmaz içi”

(Kadınları her vakit evde muhafaza et; kadının içi dışı gibi olmaz.) (KB-4513)

“Yatıg evke idma çıkarma tişig

Körüp yolda algan köz ol bu kişig”

(Yabancıyı eve sokma, kadını dışarıya çıkarma; bu kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler.) (KB-4514)

Közün körmese arzu kolmaz köngül

Közüng köirse könglüng kolur ay ogul”

(Göz görmezse gönül arzu etmez; ey oğul, gözün görürse, gönlün arzular.) (KB-4515)

“Közüngni küdezgil köngül kolmagay

Köngül kolmasa öz bulun bolmagay”

(Gözünü gözetirsen, gönlün bir şeye akmaz; arzu etmeyince de insan hiçbir şeye kapılmaz.) (KB-4516)

Benzer hatta aynı denilebilecek algı Mârifetnâme’de de söz konusudur. İslamiyet’in yeni yeni, ilk heyecanı ile yaşanmaya başladığı bir toplumun ürünü olan Kutadgu Bilig ile İslami kültürün ağırlığının büyük oranda hissedildiği devir ürünü olan Mârifetnâme’de kadınla ilgili olarak olumsuz bakış açısının bu denli benzerlik göstermesi dikkat çekicidir.

“Hanımını insanların gelip geçtiği kalabalığa bakan balkon ve pencerelerde oturtmamalıdır. Ta ki namahreme bakıp da, meyli akmasın. Hanımına Kur’ân-ı Kerim okumayı, ilmihalini ve dini edepi öğretmelidir. Hanımına süslü ve değerli elbiseler giydirmemelidir. Ta ki ziynetlerini göstermek için dışarıya çıkmasın, evine bağlı kalsın.” (M - Hâtime üçüncü fasıl sekizinci madde s. 529)

“Mesela bir padişah Enderun ağalarından birine kendi cariyelerinden bir güzel kız verip şöyle tembih etse. ‘Sakın halk onu görmesin. Senin olduğunu bile bilmesin. Onu kendi evinde sakla ve koru. Gece ve gündüz onunla tatlı sohbetler et.’” (M - üçüncü fen ikinci bâb üçüncü fasıl beşinci madde s. 421)

“Erkek, hanımına karşı anlayışlı olmalı, onu sevindirmelidir.”

Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme’de kadın, ‘sevilmesi, sevindirilmesi ve anlayışlı davranılması gereken hanım’ olarak yer almış, ailesinin (kocasının) her türlü açıdan en büyük yardımcısı, ‘erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmış’ can yoldaşı olması sebebiyle ilgiye ve anlayışa layık görülmüştür:

“Aşıg tatganu yi sen elning sunup

Sini köirse evlik sevinsün turup”

“Tişig katma erke yigü içgüde

Kalı katting erse keçer keçgüde”

(Yemekte, içmekte kadınları erkeklere katma; eğer katarsan, ölçüyü kaçırmazlar.) (KB-4517)

“Tişig idma evde öngin çıkgalı

Kalı çıksa yitrür könilik yolu”

(Kadını evden dışarı bırakma; eğer çıkarsa, doğru yoldan şaşar.) (KB-4518)

“Tişi aslı et ol küdezgü etig

Yıdır et küdezmese bolmaz itig”

(Kadının aslı ettir; eti muhafaza etmeli; gözetmezsen, et kokar; bunun çaresi yoktur.) (KB-4519)

“Ağır tut tişig sen negü kolsa bir

Eving kapğı bekle yırak tutğı er”

(Kadına saygı göster, ne isterse ver; evin kapısını kilitle ve eve erkek sokma.) (KB-452)

(Yemeğe elini uzat, haz ve arzu ile ye; ev hanımı, seni görerek, memnun olsun.) (KB-4607)

“Kişi emgek ıdsa sanga itse aş
Yava kılma emgek anı kılma baş”

(İnsan zahmet edip, sana ziyafet hazırlarsa, bu zahmeti
boşa çıkarma, onun hatırını kırma.) (KB-4608)

“Hanımına yüzüne karşı ve gıyabında hayır dualar etmelidir. Çünkü o, gece gündüz demeden onun hizmetindedir. Kendisinin ekmekçisi, aşçısı, terzi, çamaşırcısı ve malının bekçisidir. Bütün bunlarla birlikte can yoldaşı, arkadaşı ve dert ortağıdır.” (M - Hâtime üçüncü fasıl sekizinci madde s. 530)

“Hanımını hiç dövmemeli ve dünya işlerine ait kusurlarından ötürü ona kötü söz söylememelidir. Hanımın din işlerine ait olan kusurlarından ötürü kendisine bir günden fazla küsmemelidir. Hanımına yumuşaklıkla davranıp güler yüzle idare etmelidir. Çünkü o eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Duygusal yönü baskın olup, ileri görüş ve firaset bakımından akıllı ve ziyneti olan meyli sebebiyle dini hassasiyeti noksandır.” (M - Hâtime üçüncü fasıl sekizinci madde s. 528)

Ayrıca, Mârifetnâme’de kadının da kocasına karşı nasıl davranması gerektiğiyle ilgili birtakım öğütlere yer verilmiş; “kadının kocasıyla sohbet ve ülfetinin adap ve erkâm” bildirilmiştir:

“Ey aziz! Bilinmelidir ki edep ehli şöyle demişlerdir: Kadının kocasıyla sohbetinin adap ve erkânı yirmidir: Kocasını içeri girdiğinde onun için ayağa kalkmak. Kocasını güler yüzle karşılamak. Onu “merhaba efendim” diyerek karşılamak. Kocasının paltosunu almak. Emrettiği her işte kocasına itaat edip boyun eğmek. Kocasının yatağından kaçmamak. Kocasından izinsiz evinden bir yere gitmemek. Kocasını ondan buse almak istediğinde nefsinin ona teslim edip isteğini geciktirmemek. Kocasının elbisesini temizleyip kıyafetini düzgünce hazırlamak. Kocasının yemeğini ekmeğini pişirmek. Eşinin lambasını/sobasını yakıp döşeğini hazır etmek. Gusül ve abdest için kocasına su hazırlamak. Kocasını arzu ederse gusül ve abdest almasına yardımcı olarak hizmetini görmek. Kocasından izinsiz (nafile) oruç tutmamak. Mal ve güzelliğini kocasının başına kaktırmamak. Giyim ve yeme içme temini konusunda kocasına zorluk çıkarmamak (gücü nispetinde alıp getirdiğine razı olmak.) Sesini kocasının sesinden fazla yükseltmemek. Kocasına eziyet edip canından bezdirmemek. Yanında ve gıyabında kocasına hayır dualar edip onu övmek. Kocasını için süslenip gözlerine sürme çekmek, ellerine kına yakmak ve dinen mubah olan diğer şeylerle süslenmek. Kocasının ırzını ve malını gece gündüz korumak. Kendisi namahreme görünmemek ve ondan izinsiz malını hiç kimseye vermemek.” (M - Hâtime üçüncü fasıl sekizinci madde s. 530)

3. 4. Hanımın Kocasına Verdiği Zararları Bildirir

“Hanım, kocasına zarar verir.”

Her iki eserde de gönül verilen, eş olunan kadının, kocasına türlü sebepler ve yollarla zarar verdiği algısı söz konusudur:

“Köngül birse kurtga bolur bir turı
Yaka ying tutar künde kesmez urı”

(Gönül verirsen, huysuz bir acuze olur; yaka ve yene yapışır, dırdırının ardı arkası kesilmez.) (KB-3541)

Mârifetnâme’de hanımı her ne kadar zarar verse de onun verdiği bu eziyetlere katlanmanın faydalı olacağı görüşünü yansıtan şu bölüm mevcuttur:

“Evlıyadan birisi hanımının kötü huyuna sabredip niçin sabrettiğini soranlara; “Korkarım ki onun eziyetine katlanmayacak bir kimse onunla evlenirse, ikisi birden belaya düşerler” dermiş. Nitekim denilmiştir ki; “Hanımının eziyetine katlanan erkeğin altı şeyden kurtuluşu söz konusudur. Çocuklar tokatlanmaktan, tabak kırılmaktan, buzağı dövülmekten, kedi sövülmekten, misafir kovulmaktan ve elbise yırtılmaktan kurtulmuş olur. Hanımı öfkelenmediği sırada susmalıdır. Ta ki kadın yaptığından pişman olup kocasından özür dilesin. Çünkü o zayıftır, susmakla mağlup olur.” (M - Hâtime üçüncü fasıl sekizinci madde s. 528-529)

“Hanım, tuzak kurar; aldattıcıdır.”

Yine benzer bakış açısıyla; eserlerde kadının eş / gelin olarak kötü vasıflarından birinin tuzak kurucu olma ve aldattıcılık özelliği taşıması söz konusudur:

“Tuzakçı körünmez mengin körkitür
Bezenmiş kelin teg köngül yilkütür”

(Tuzak kuran görünmez, yalnız yemini gösterir, süslenmiş bir gelin gibi gönül çeler.) (KB-3567)

“Hanımın kendisine hıyanet etmesi veya tuzak kurması ihtimaline karşı uyanık ve tedbirli olmalıdır. Nitekim Hz. Âdem atamız, Havva anamızın davetiyle rabbine isyankâr olmuştur. Eşinin günah olmayan kusurlarını görmezden

gelmelidir. (Onun basit) hilelerine göz yumup görmezden bilmezlikten gelmelidir." (M - Hâtîme üçüncü fasıl sekizinci madde s. 529)

"Oğul ve kızla birlikte, hanımı âdeme yüküdür."

Evlilikle birlikte erkeğin yükü artar; kadın ve çocuklar onun için her anlamda ayak bağıdır anlayışının söz konusu olduğu eserlerde, konuyla ilgili şu ifadeler tespit edilmiştir:

"Ogul kız sakıncı bu tüpsüz tengiz (Oğul-kızdan dolayı baba daima eziyet çeker;
Ogul kız sarıg kıldı kızgu mengiz" fakat oğul-kız babasının adını dahi anmaz.) (KB-1166)
(Oğul-kız derdi dipsiz bir denizdir; oğul-kız al yanağı "Ayama ogul kızka berge yitür
soldurur.) (KB-1164) Ogul kızka berge bilig öğretür"
"Kiming boldı erse ogul kız kisi (Gerekirse, oğla-kıza acımadan dayak at; dayak
Negü teg kelir ol kişining usı" oğla-kıza bilgi öğretir.) (KB-1494)
(Bir kimsenin karısı ve oğlu-kızı varsa, o adam nasıl "Anun kaçtı zahid ogul kız kodup
rahat uyuyabilir.) (KB-1165) Munun kodtı abid tapugka udup"
"Ogul kızda ötrü ata yir etin (Zahid bundan dolayı çoluk-çocuğunu bırakıp
Ogul kız atamaz atası atın" kaçtı; abid onun için dünyayı bırakıp, kendini ibadete
verdi.) (KB-6385)

"Evlendenin üç afetinden birincisi helal kazanç temin etmekten aciz kalmaktır. Nitekim haberde "Hepiniz çobansınız ve güttüklerinizden sorumlusunuz." buyrulduğu rivayet bulunmuştur. Evliliğin ikinci afeti aile fertlerinin hukukunu yerine getirmede kusurlu davranmaktır. Evliliğin üçüncü afeti şudur ki kadın ve çocukların kişiyi gereğinden fazla meşgul edip Hak'tan alıkoymasındır. Kişinin eşini dinleyip çocuklarıyla ünsiyet ederken Mevla'nın zikri ile tefekkürden gafil kalmasıdır. Nitekim haberde "Zevcenin kölesi olan helak oldu" rivayet olunmuş ve "Kadınların uyluklarına düşkünlük -hiçbir şey sağlamaz- ancak nadir hükmündedir" denilmiştir." (M - Hâtîme ikinci fasıl dördüncü madde s. 510-511)

4. ANNE / ANA

"Kadın, çocuk dünyaya getirir, neslin devamını sağlar."

Kutadgu Bilig'de ve Mârifetnâme'de kadın, anne olma özelliğiyle insan neslinin devamında önemli bir etken olarak görülmektedir:

"Negü tir eşitgil kişi ödrümi

Urug kesmegüke kisi ol emi"

(İnsanların seçkini ne der, dinle; neslin kesilmemesinin çaresi kadındır.) (KB-3372)

"Kendisiyle üzüntülerini paylaştığın dert ortağın, şakalaştığın yegâne eğlence kaynağı ve kendisiyle neslinin devam ettiği tarlandır." (M - Hâtîme üçüncü fasıl sekizinci madde s. 528)

Bu hususta Mârifetnâme'de kadın, annelik vasfı sayesinde insan âleminin var olmasında dört ana unsurdan sayılmaktadır.

"Büyük âlemin dört denizi olduğu gibi insan âleminin de dört denizi olduğu ve ona uygun olduğu görülmüştür. Büyük âlemin dört denizi gizli hazine sevgisi ilk cevher melekût âlemi ve mülk âlemidir. İnsan âleminin dört denizi ise baba sulbündeki sperm ana rahmindeki nutfe manevi ruh ve bedendir." (M - ikinci fen beşinci bâb dördüncü fasıl yedinci madde s. 72)

"Anneden çocuğuna çeşitli vasıflar aktarılır."

Çocuğu dünyaya getirmekle yükümlü olan kadının, "anne" olarak çocuğuna gerek kalıtsal olarak gerekse karakter oluşumu açısından çeşitli vasıflar aktardığı görüşü her iki eserde de mevcuttur:

"Örüng süt bile kirse edgü kılık

Ölüm tutmagınça evürmez yorık"

(Eğer iyilik ananın ak sütü ile insanın ruhuna girirse, o ölüncüye kadar doğru yoldan çıkmaz.) (KB-881)

"Karında törümüş kılınç öğretig

Yagız yir katında kiter ay tetig"

(Ana karnında teşekkül eden tabiat ve terbiye *Ana karnı menzil kaç aylık amul*
ancak kara toprak altında insanı terk edip gider ey zeki (Oğul babasının dölünden çıktıktan sonra, ana
insan.) (KB-883) karnı onun için birkaç aylık istirahat menzildir.) (KB-
1387)
"Ata arkasından toğulsa oğul"

Nazm

"Başed ez-maderan-i ma ber ma

Hem hıcamet niku vu hem hurma"

Nazm(in tercümesi)

Annelerimizden bizlere hem kan almak güzeldir hem de hurma (lezzetli gıdalar) gelir.(M - üçüncü fen üçüncü bâb ikinci fasıl altıncı madde s. 575-577)

"Anne; çocukları dünyaya getirir ve onları büyütür."

Çocukları dünyaya getiren, büyüten en önemli varlıklar anne babalarıdır. Özellikle anneler, çocuğun yetiştirilmesi konusunda birinci derecede rol oynar. Bu bakış açısının söz konusu olduğu Kutadgu Bilig'de, annelerin çocukların iyi veya kötü olmalarına vesile oldukları üzerinde durulmuştur.

"Oğul kız sebebi ata ol ana

(Ananı babanı ölüm bırakmadı; vakit gelince seni

Kılıncı artasa ya itilse yana"

mi bırakır.) (KB-5159)

(Çocukların iyi veya kötü olmalarına ana babaları
sebepler olur.) (KB-1486)

"Atalık atasız kalır yalnguzun

Analık anasız olur öksüzün"

"Atanın ananın ölümü tükel

(Babalı babasız olur yetim kalır; analı anasız olur

Oğul kızka pend ol ukup özke al"

öksüz kalır.) (KB-5380)

(Ananın babanın ölümü çocuklar için tam bir
nasihattir; bunu anlayıp benimse.) (KB-5158)

"Ana oğruluk suv alınsa yaşut

Oğul togsa andın bolur ilke yut"

"Atangın anangı ölüm kodmadı

(Eğer ana hırsızlık suyunu gizlice alır ve bundan

Sinümü kodur kör yetilse ödi"

bir oğul doğarsa o memleket için bir afet olur.) (KB-
5768)

Benzer bir bakış açısıyla *Mârifetnâme'de de "bu dünyanın bizi şefkatli bir anne gibi terbiye ettiği"* bildirilmiştir.

Ey aziz! Bilinmelidir ki hikmet ehli şöyle demişlerdir: Bu âlem bizim şefkatli annemizdir. Nitekim annenin çocuğunu yetiştirip büyüttüğü gibi küçük çocuğunun yiyemediği gıdaları yiyip hazmederek onlardan çocuğa layık gıda süt meydana geldiği gibi göğüsleri vasıtasıyla onları çocuğa ulaştırarak çocuğu büyütüp yetiştirdiği gibi bu âlem de bizim şefkatli annemizdir ki bu iki meme mesabesinde olan bitki ve hayvanlar yoluyla bize uygun gıdaları ulaştırır. Çeşitli renklerde lezzetli meyvelerle ve türlü türlü nefis yiyeceklerle bizi büyütür. Anne denilen bu âlem ki diğer annelerin zıddıdır. Çünkü bütün anneler dış âlemine yönelmişken bu âlem kendi içine yönelmiştir. Böylece bizleri gözetleyerek terbiyemizde hazır oluştur..." (M - ikinci fen birinci bâb birinci fasıl altıncı madde s. 535)

5. DADI / SÜTNİNE

Kutadgu Bilig'de "Oğul Kız Toğsa Neteg İgidüsin Ayur (Çocukların Nasıl Terbiye Edileceğini Söyler)" bahsinde kadın, dadı / sütnine olarak karşımıza çıkmakta ve çocukların bakımı ve yetiştirilmesi hususunda anneye destekçi olarak algılanmaktadır.

"Oğul kız törüse senin ay tengin

"Avurtası edgü kişi tut arıg

Evingde igidgil igidme öngin"

Oğul kız arıg kopga turgay karıg"

(Senin ay gibi bir oğlun veya kızın doğarsa, onu
kendi evinde terbiye et, bu işi başka ellere bırakma)
(KB-4504)

(Sütninesi olarak iyi ve temiz bir kadın tut; oğlun
temiz büyür ve uzun ömürlü olur.) (KB-4505)

Mârifetnâme'de "çocuk bakımı konusunda işi usulünce yapan" dadının görevleriyle ilgili olarak beyitler hâlindeki şu maddelere yer verilmiştir:

Nazm

1-An ne-bini ki tfl-ra daye
Vakt-i hodri be-evvelin paye
2-Gah bended ve-ra be-gehvare
Gah ber ber nehedeş hemvare
3-Geh zened sa'b u gah be-nevazed
Gah dureş koned beyendazed
4-Gah bused be-mihr rohsareş
Gah be-nevazed u keşed bareş
5-Merd-i bigane çun nigah koned
Hişm gired zi-daye ah koned
6-Guyedeş nist Mihriban daye
Bi murad est tfl-ı kem maye
7-To çi dani ki daye bih daned
Şart-ı kar an çonan hemi raned

6. KIZ ÇOCUĞU

6.1. Çocuk (Oğul / Kız) Sahibi Olmakla İlgili Fikir Beyan Edilir

"Oğul / Kız evlat neslin devamıdır. Ancak kız çocuğu doğmasa daha hayırlıdır."

Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme incelendiğinde kız çocuğuna karşı algının farklılık arz ettiği tespit edilmiştir. Kutadgu Bilig'de kız çocuğu ile ilgili olarak iki farklı bakış açısı söz konusudur: Birincisi, evlat sahibi olmanın neslin devamı açısından son derece önemli olmasıdır. Çünkü çocuk sahibi olmayan kişi pişman olacaktır ve bu dünyaya kendisinden bir şey bırakamayacaktır. Buna karşılık aynı eserde bir yandan da kız çocuğunun doğmaması gerektiği; onun yerinin toprağın altı olduğu görüşü yer almaktadır.

"Kişi algu togsa ogul kız öküş
Ogulsuz tise erke körksüz söküş"

(İnsan evlenmeli ve birçok oğul kız sahibi olmalı; (Öldükten sonra oğlu kalan bir baba için "oğulsuzdur" demek insan için bir hakarettir.) (KB-3374) "şamıyor" denilemez.) (KB-3374)

"Oğulsuz kişi ölse kesti urug
Ajunda atı yitti ornu kurug"

(Oğulsuz kişinin ölünce nesli kesilir; dünyadan adı silinir ve yeri boş kalır.) (KB-3375)

"Ogulsuz ölürde ökindi tilin
Aya kin keligli ogul kız kılın"

(Oğulsuz insan ölürken pişmanlığını söyledi; Ey benden sonra gelen oğul kız sahibi ol, dedi.) (KB-3373)

"Kız 'pahalı, nadir' dir."

Mârifetnâme ile ortak olan bakış açısı ise kız çocuğunun hassas ve kıymetli olması hususundadır. Kutadgu Bilig'de 'kız' kelimesinin 'nadir' anlamı da taşıyor olmasından bahsedilir. Ayrıca "kız çocuğu anne babaya yük olmaz" anlayışı söz konusudur.

"Bu mundağ kişiler bolur idi kız
Bu kız kızlıkı kıldı kız atı kız"

(Bu gibi kişiler çok nadir olur; nadirliği yüzünden ki nadire kız adı verilmiştir.) (KB-564)

...

Nazm(in tercümesi)

1-Görmedin mi çocuğa dadısı küçükken ilk önce
2-Bazen onu beşiğe bağlar bazen kucağına sarar.
3-Bazen sertçe vurur bazen okşar sıvazlar bazen uzaklaştırır fırlatır.
4-Bazen sevgiyle yanağını öper bazen okşar kahrını çeker.
5-Bir yabancı adam bu durumu görünce öfkelenir dediye ah çeker.
6-Ona dadının şefkatli olmadığını söyler zavallı çocuk da muradına ermez.
7-Dadının iyi bildiğini sen ne bileceksin? O işin gereğini usulünce yapar... (M - üçüncü fen üçüncü bâb ikinci fasıl yedinci madde s. 579-581)...

"Kiming oğlı kalsa atada kidin
Atama anı sen tirigde adın"

(Ey dost arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim; bu kızlar doğmasa, doğarsa da yaşamasa daha iyi olur.) (KB-4511)

"Aya koldaş erdeş söz aydım kese
Bu kız togsa yig tirig turmasa"

(Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.) (KB-4512)

"Kalı togsa yigrek anga yir koyı
Evi bolsa koşm ölügler toyı"

(Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.) (KB-4512)

"Kayu neng kız erse uş ol neng küsüş
Küsüş neng tilep bulmaz emger öküş"

(Hangi şey nadirse o şey azizdir; insan aziz olan bir şeye sahip olmak için çok zahmet çeker de yine elde edemez.) (KB-565)

"Kişinin evladıyla sohbet ve ülfetini adap ve erkânı yirmidir. Babanın evladın doğumuyla sevinmesi. Nitekim Hz. Habib-i Ekrem (s.a.v.) buyurmuştur ki "Çocuk dünyada sevinç kaynağı ahirette nurdur" kız çocuğuna daha çok sevinip onlara hürmet etmek gerekir.

Çünkü evladın hayırlısı kız olandır. Nitekim Hz. Habib-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Kadının bereketlisi kız doğurmakla başlayandır. Çünkü ben Hak Teala'dan bana yük olmayacak evlatlar istedim. Bana kızlar ihsan eyledi." (M - Hâtime üçüncü fasıl onuncu madde s. 531)

"Bütün çocuklarını süsleme (giyim kuşamının temininde yedirmede) ve hediye vermekte eşit tutmak. Turfanda meyveyi önce kız çocuğuna ikram etmek. Çünkü onların gönülleri daha yumuşak duyguları daha kırılğandır. ..." (M - Hâtime üçüncü fasıl onuncu madde s. 532)

6.2. Oğul / Kızın Anne Babaya Etkisini Bildirir

"Oğul / Kız evlat hayırsız olursa sıkıntı yaratır."

Gerek Kutadgu Bilig gerekse Mârifetnâme incelendiğinde her iki eserde de bir taraftan oğul ve kız sahibi olmanın gerekliliği vurgulanırken diğer taraftan onların anne ve baba için sıkıntı kaynağı olacağı görüşünün var olduğu tespit edilmiştir:

"Kalı edgü bolsa ogul kız silig (Düşmandan nasıl rahatlık umarsın; düşmanın atı
Anı teg bolur kim yorittng tilig" bile senin aleyhine tanıklık eder.) (KB-3381)

(Eğer oğul kız iyi ve hayırlı olursa, bu iş senin "Ne edgü bilig birdi bilgi koyug
dediğin gibi olur.) (KB-3377) Ogul kız atı erke kitmez oyug"

"Kalı bolsa isiz ulıtgay sini (Bilgisi derin olan insan ne iyi bilgi vermiştir; oğul
Özüng ölse terkin umıtgay sini" kızın adı, insan için giderilemeyen bir gölgedir.) (KB-
3382)

(Eğer evlat hayırsız çıkarsa hayatta seni inleür,
ölünce de seni çabucak unuttur.) (KB-3378) "Mungar mengzer emdi biliglig sözi
"İsiz kılga atıng öze kargışın Köni sözlemiş körse köngli yazı"

Sini sökge yat baz uluglar başın" (Bilgilerin buna benzer bir sözü vardır; dikkat
edersen, temiz kalpli insan doğru söylemiştir.) (KB-3383)

(Senin adını kötüler, üstelik büyükler başta olmak üzere, bütün yat-yabancı beddua ederek sana söver.) "Özüng sızgurur sen ogul kız tiyü
(KB-3379) Bu emgek biliglig ogul kız kayu"

"Ogul kız yağı ol yağı ne kerek (Sen oğul kız diye kendini üzersin; bu zahmeti
Yağısız tiriglik takı edgürek" takdir eden oğul kız nerede.) (KB-3384)

(Oğul kız insana düşmandır, düşman neyine "Tirer sen haramıg barır sen kalır
gerek; daha iyidir düşmansız hayat sürmek.) (KB-3380) Sen inçık yiyü bar ol arzu yiyü"

"Yağıdın negü teg yarukluk bolur (Haram toplarsın, gidersen kalır; sen inleye inleye
Yağı atı yaska tanukluk birür" git, sefasını o sürsün.) (KB-3385)

"Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.): "Sizin ikinci yüzyıldan sonraki hayırlılarımız malı az olup hanımı ve evladı olmayanlardır." Buyurmuş ve bu zamanda bekârlığın evlilikten hayırlı olduğunu duyurmuştur." (M - Hâtime ikinci fasıl dördüncü madde s. 510)

"Oğul / Kız anne babaya yüküdür."

Kutadgu Bilig'de evlat sahibi olmanın ebeveynin yaptığı hatalardan biri olduğu anlayışıyla oğul ve kız için "babanın yediği zehir", "vefasız ve cefa çektiren" gibi ifadeler kullanılmıştır.

"Kime mindi sakın kişi alguçı (Evlene kişiye bir gemiye binmiş farz et, gemiye
Tengiz otra kirdi kime mingüçi" binen kişi denize açılır.) (KB-3386)

“Ogul kız törüse kimesi sınır
Kime sinsa suvda tirig kim kalur” (Oğul kızın hayırsızı ölen ana ve babasını bir kere
olsun anmaz.) (KB-3389)

(Oğul kız dünyaya gelirse gemisi parçalanır; gemi “Bu yanglıg iyaldın kaçar bar vefa
parçalanınca su içinde kim diri kalır.) (KB-3387) Kılıkı yavuz ol kılınçı cefa”

“Ogul kız atasın suyurkagu ol (Böyle çocuktan hiç vefa umulur mu; onun doğası
Ogul kız atası yimi agu ol” kötü ve işi gücü cefadır.) (KB-3390)

(Oğul kız sahibi babanın kusuruna bakmamalı; “Ogul kız atası tü emgek körer
oğul kız babasının yediği zehirdir.) (KB-3388) Bela mihnet erse yangan teg yücler”

“Ogul kız isizi atada kidin (Oğul kız babası her türlü zahmete katlanır; bela
Atamaz atasın anasın adın” ve mihnetleri de fil gibi yüklenir.) (KB-3391)

“Çocuklarının terbiyesinde hanımına yardımcı olmalıdır. Çünkü çocuklar annelerinin başında gece gündüz
ağlayıp sızlayarak kendisine başını dinleme fırsatı vermeyen amansız birer hasım belki birer insafsızdır. Şu halde bu
konuda hanımına yardım edenin Mevla yardımcısı olur.” (M - Hâtime üçüncü fasıl sekizinci madde s. 528)

“Oğul / Kızı vakti gelince evlendirmek gerekir.”

İncelenen eserlerde kız ve erkek evlatla ilgili olarak yer alan benzer öğütlerden birisi de vakti
geldiğinde bekletilmeden evlendirilmeleri gerektiğidir.

“Ogulka kisi al kızığı erke bir (Kızığı tutma evde uzun begsizin
Sakınçsız tirilgil aya kutlug er” Ökünç birle ölgey özünğ ıgsizin”

(Oğla kız al, kızını ere ver; ömrünü dertsiz geçir, ey (Kızını çabuk evlendir, uzun müddet evde tutma,
mutlu insan.) (KB-4507) yoksa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız bu pişmanlık
seni öldürür.) (KB-4510)

“Süre idma boşlag ogulug yava (Oğlu başıboş dolaşmaya bırakma; başıboş kalırsa
Yava bolga boşlag yügürgey ive” her tarafa gider yazık olur.) (KB-4509)

“On beş yaşına giren çocuklarını kendi rızalarıyla evlendirmek gerekir.” (M - Hâtime üçüncü fasıl onuncu
madde s. 532)

7. KIZ / KADIN

“Kadında yüz güzelliği aranmamalıdır.”

Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme’de cinsiyeti temel alan bakış açısıyla erkeğin karşısında yer alan kız
yahut kadınlara ilgili olarak yer verilen konuların başında kadınların güzelliği gelir. Her iki eserde de
güzelliğin geçici olduğu ve erkeğin güzellik aramasının yanlışlığı üzerinde durulur.

“Aya körk tilegli kişi edgüsi (Tözü halk sever ol kisi körkini
Kisi körki kolma budun külgüsi” Meger tengri fazlı küdezse anı”

(Ey güzellik arayan insanların iyisi, kadında (Kadının güzelini herkes arzular; fakat onu ancak
güzellik arama, âleme maskara olursun.) (KB-4493) Tanrının fazlı koruyabilir.) (KB-4494)

“...Bir kimse alımlı ve güzel bir kadına sırf güzelliği ve zarafeti için meyledip muhabbet duysa sonra onun
hastalandığını görse veya yaşlanıp gençliğindeki endamının kaybolduğunu görse hemen ondan yüz çevirip onu terk
eder.” (M - Üçüncü fen dördüncü bâb ikinci fasıl on ikinci madde s. 82)

Mârifetnâme’de yukarıda bahsedilen bakış açısının tersine “kadınların güzellik alametlerini ve güzellik
delilleri” bildirilmiştir. İbrahim Hakkı’ya göre güzel bir kadında bulunması gereken nitelikler şunlardır:

Hüsn-i zenân-ı delil (Hadd ü leb ü vech ü dil
Otuz iki resm bil (Dört yeri vâsi’ gerek
Dört yeri lâzım siyâh (Kaş göz ü sîne göbek
Saç kaş u kirpik göz âh (Dördü küçük olmalı
Dört yeri ak ola zeyn (Enf ü ağz ayak eli
Levn ü diş ü zafr ü ‘ayn (Savtı beli ince hem
Dört yeri lâzım kızıl (Şekli de bir nice hem

*Lahmı semîn ü târi
Olmalı kıldan beri
Böyle kıyâfetli zen
Olsa güzeldir özen*

*Böyle ki zen hûb olur
Hulku da mahbûb olur*

(Kadının güzelliklerine delil, otuz iki resim vardır bil. Dört yeri lazım siyah: Saç, ü kaş, kirpik ve göz ah. Dört yeri ak ola zeyri (süs); yüz, diş, tırnak ve gözü. Dört yeri lazım kızıl: Yanak, dudak, dişeti ve dil. Dört yeri dar olsa gerek: Burun, kulak, koltukaltı ve tenasül. Dört yeri büyük olmalı: Göğüs, kasık, kadınlık organı ve diz. Dördü küçük olmalı: Burun, ağız, ayak ve el. Sesi, beli ince hem, şekli de bir nice hem! Bedeni dolgun ve taze olmalı, kıldan da beri olmalı. Böyle kıyafetli ten olsa, güzeldir o zen. Böyle kadın sevilir, ahlakı da sevimli olur.) (M - Bölüm dört, konu beş, kısım altı, s. 492)⁵

“Kadın vefasızdır; sözünden döner”

İncelenen eserlerde ortak noktalardan birisi de kadınların vefasız ve döneke olarak ele alınmasıdır. Hatta bu yüzden sözünden dönen erkekler de kadına benzetilmiştir.

*“Vefa yok bularda ozadın berü
Közi kaçta baksa bu köngli naru”*

(Bunlarda öteden beridir vefa yoktur; gözleri nereye bakarsa gönülleri oraya akar.) (KB-4521)

*“Tilin sözlemiş sözde yanmaz eren
Sözinde yanıklı işiler sam”*

(Erkek verdiği sözden geri dönmez; sözünden dönenleri sen kadın bil.) (KB-5080)

*“Biliglig köni sözleyümez sözün
Tişide uout kitti örtmez yüzün”*

(Bilgili sözünü dosdoğru söyleyemez oldu; kadınlardan hayâ gitti, yüzlerini örtmezler.) (KB-6474)

*“Yana kılkı irsel kılınçı yayıg
Begi birle turmaz tükel üç ayıg”*

(Tavırları ve hareketi de vefasız ve döneke; kocasıyla doğru dürüst üç ay bile geçinmez.) (KB-3542)

“... İnsanlara ülfet ve sohbet sebebiyle nice rezalete düşer. Nitekim ekmek (nan-ı aziz) ve tatlı su bir gece insanda kaldığında değişir ve bozulur. Bunun gibi Kur’an ve namaz ehli olan bir erkek de kadınlara bir an yakın olmakla kirlenir ve gusül abdesti alması gerekir.

Nazm

*“Evvel ü ahirin ol aşk-ı ezeldir la-gayr
Bi-vefa zen gibi sen kendine çok şuy itme”*

(Senin evvelin ve ahirin o ezeli aşktır başka değil. Vefasız kadın gibi sen kendini hep temize çıkarma.) (M - Üçüncü fen ikinci bâb dördüncü fasıl altıncı madde s. 441-442)

“Kadın; farklı yönleriyle dünyaya benzer.”

Gerek Kutadgu Bilig gerekse Mârifetnâme’ye bakıldığında her iki eserde de dünyanın çeşitli yönleriyle bir kocakarıya, kıza veya kadına benzetildiği görülür. Dünya hayatının vefasız ve döneke huyolu olması, güzelliklerle insanı kendine âşık edip sonrasında çirkin yüzünü göstermesi bir kadına aşkla özdeşleştirilir.

⁵ Araştırmada kullanılan *Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri (2011), Mârifetnâme. 1-2-3-4 (haz. C. Durmuş - K. Kara), Erkam Yayınları, İstanbul* adlı eserde, “Kadınların güzellikleri ve delilleri” başlıklı kısım sadeleştirildiği için, söz konusu kısım tam olarak yer verilmiş olan *İbrahim Hakkı Hazretleri. (2013), Mârifetnâme, (Sadeleştirilen: Abdullah AYDIN), Sarmaşık Yayıncılık* adlı eserden faydalanılmıştır.

"Bu irsel yayıg kılki kurtga ajun
Kılınç kız ol körse yaşı uzun"
(Bu kocakarı dünya vefasız ve döneke huyludur;
edası kız gibidir, ama bakarsan yaşı büyüktür.) (KB-399)

"Tükel kız kılınçlıg turur bu ajun
Sini armasunu ay kılki tüzün"
(Bu dünya tam bir kıza benzer; o seni aldatmasın,
ey yumuşak huylu.) (KB-6122)

"Yüzin kızledi yirke rumi kıza
Ajun mengzi boldı bu zengi yüzi"
Kıta
1-"Ey dil to-ra ki goft be-dünya karar gir
V'in can-ı nazenin-i hod ender-hisar gir"
2-"Ca-yı makam nist cihan dil bedu me-dih
Hod-ra musafiri kon u in rehguzar gir"
Kıta(nın tercümesi)
1-Ey gönül sana kim dünyada karar kıl dedi? Bu nazenin canını kuşatma altına al diyen kim?
2-Dünya makam tutulacak yer değildir ona gönlünü kaptırma! Kendini bir yolcu dünyayı da bir geçit
olarak bil.
"Bu dünya gaddar bir kadın gibidir ki seni kendisine aşık edip bağlayıncaya kadar sana bağlılıklar arz edip
muhabbetler gösterir. Ne zaman ki sen ona meyledip muhabbet gösterirsen o gaddar senden yüz çevirip seni öldürmeye
niyetlenir. Dünya cilveler gösterip halkı güzelliğine hayran bırakan kocakarıya benzer ki kendi evinde misafir ettiği
konuğuna güven vermez zaman tanıma canına kast eder.
Bu dünya düzenbaz bir yaşlı kadın gibidir ki dışını kusur ve günahlarla süsleyip güzelleştirir. Afet ve
sıkıntılarını güzler. Ta ki cahil kimseler onun dışına aldanarak ona koşsunlar. O cahiller dünyanın hakikatini
anladıkları vakit pişmanlık duyup üzülürler. Dünya altın işlemeli süslü ipek kumaştan elbise giymiş yaşlı çirkin bir
kadına benzer ki hoş bir peçe ile yüzünü örter nezaketle ve salınarak yürür. Ta ki uzaktan onun elbisesine ve
yürüyüşüne bakanlar ona hayran olup ona meyletsinler. Hayranlarından birisi ona aldanıp yaklaşıp peçesini kaldırıp
yüzünü gördüğünde çirkinlikleri ortaya çıkar. Bunu gören dünya hayranı ebediyen pişmanlıkta kalır." (M - Üçüncü
fen birinci bâb ikinci fasıl beşinci madde s. 256-257)

"Kadın zarar verir."
Kadına olan olumsuz bakış açısı her iki eserde de mevcuttur. Kutadgu Bilig'de kadının erkeklere zarar
verdiği, onların ölmesine sebep olduğu vurgulanırken, onlarla ancak Tanrı'nın başa çıkabileceği söylenir.
Mârifetnâme'de de benzer bir şekilde kadınların şerli varlıklar olduğu ve evlenmenin işkence olduğu
belirtilir.
"Cefa birle önmiş igidmiş yıgaç
Yimişi agu ol angar bolma aç"
(Onlar zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzer;
meyvesi zehirdir, ona karşı iştah ve ihtiras besleme.) (KB-4522)

"Neçe ming azıglıg eren erkeki
Tişilerde ötrü üzöldi köki"
(Nice binlerce kudretli ve erlerin eri erkek,
kadınlar yüzünden mahvolup gitmiştir.) (KB-4523)

"Neçe kızgu englig yüzi suvluğ er
Tişilerde ötrü özi boldı yir"
(Nice al yanaklı ve yüzü sıhhatle pırl pırl
parlayan erkek, kadınlar yüzünden toprak olup
gitmiştir.) (KB-4524)

"Tümen ming külüg çavlıg ersiglerig
Tişiler am yirke kömdi tirig"
(Bu kadınlar binlerce namlı ve şöhretli
kahramanları diri diri yere gömmüşlerdir.) (KB-4525)

"Negü teg küdezgü olang tutup
Küdeziğli tengri küdezsü utup"
(Onları nasıl zapt ve rapt altına alabilirsin;
meğerki her şeyi koruyan Tanrı onlarla başa çıksın.)
(KB-4526)

"Akil muttaki zeki âlim kişilerle sohbet et. Yaratan'a isyan olan yerde halka itaat etmek doğru olmaz. Kadınlarla fazla birlikte olunca gönülde sevgileri kalmaz. Kadın yılan gibidir fakat sokması zarar vermez. Gerçi kadın milleti şerlidir fakat bundan da kötüsü bizim onlara muhtaç olmamızdır. Kadın hile yapmaya yatkındır. O hâlde ondan çekinmek lazımdır. Yabancı kadına bakmayıp gözüne sahip çıkan kimse kalbinde imanın tadını bulur." (M - Üçüncü fen ikinci bâb dördüncü fasıl üçüncü madde s. 432-433)

"Hz. Ali (r.a.) buyurmuştur ki "Kadınların hepsi şerlidir. Bundan da kötüsü bizim onlara muhtaç olmamızdır." Ve yine buyurmuştur ki: "Çok evlilik şaşkınlığı artırır. Ehli (ailesi) olmayana ne mutlu!" Keşşaf Tefsiri'nin sahibi demiştir ki:

Şiir

"Tezevvectu lem a'lem ve ahta'tu lem usib

Fe ya leyteni kad muttu kble't-tezevuci

Fe va'llahi la ebki ala sakini's-sera

Ve lakinneni ebki ale'l-mutezevuci"

Şiir(in Tercümesi)

Bilmeden evlendim hata ettim doğru yapmadım. Nolaydı evlenmeden önce ölseydim. Vallahi! Toprağın altından olana ağlamam evlenenin haline ağlarım.

Bazı Arap büyüklere şöyle demişlerdir:

"Evlilik bir aylık sevinç ömür boyu üzüntü ve mehirde borçlanmadır.

Bazı Arap şairleri şöyle demişlerdir:

Beyt

"İnne zi'ben ahazuhu ve tumaru fi ikabihi

Kalen şeyhun zevvicuhu ve zeruhu fi azabihi"

Beyt(in Tercümesi)

Bir kurdu canlı yakaladılar ve ona nasıl işkence edeceklerini tartıştılar. İçlerinden biri şöyle dedi: "İşkence etmek istiyorsanız onu evlendirin." (M - Hâtıme ikinci fasıl dördüncü madde s. 509-510)

7.1. Dişi

"Dişi, dünyadaki üç zevkten biridir."

Kutadgu Bilig'de dünyada üç zevk olduğu söylenir, bu üç zevkten birinin de kadın olduğu belirtilir. Kadın, eserde erkeklere zevk veren dişi rolüyle yer almıştır; ancak dişi, zevkin sonrasında mihnet de verebilmektedir.

"Ajun tatgı barça bu üç neng turur

Üçegü tatıgları tüz teng turur"

(Bütün dünya zevki şu üç şeydir; her üçünün tadı da birbirine denktir.) (KB-3573)

"Yimek içmek ol kör bu üçte biri

Takı bir tişi ol avıtsa eri"

(Bu üçün biri yemek içmektir; biri de erkeği avutan dişidir.) (KB-3574)

"Takı bir tatıg bu tişi tatgı ol

Soguk suvka yunmak anung yangı ol"

(Başka bir zevk de dişi zevkidir; buna mukabil soğuk suyla yıkanmak vardır.) (KB-3581)

"Anungda basa kör ogul kız turur

Ogul kız yükin yüdmek emgek erür"

(Ondan sonra oğul kız dünyaya gelir; onların yükünü yüklenmek zahmetli bir iştir.) (KB-3582)

"Negü tir eşitgil bu beyt ayguçı

Tişi hem ogul kız üzer er küçi"

(Bu beyiti söyleyen ne der, dinle; dişi ve oğul kız erkeğin gücünü keser.) (KB-3583)

"Tişi birle suhbet idi ked tatıg

Soguk suvka yunmak yanutu katıg"

(Dişiyle beraber bulunmak çok güzel bir zevktir; fakat buna karşılık soğuk suyla yıkanmak zordur.) (KB-3584)

"Tatıg kayda erse tatıgsız bile

Süçig kayda erse songında açık"

(Zevk neredeyse mihnet de beraberdir; tatlı neredeyse orada acı vardır.) (KB-3585)

"Tişi suhbeti me bu erlik otın
Öçürmek için ol birer sa'atın"

"Bu otug negü teg öçürse öçer
Kerek erse körklüg ya körksüz kuçar"

(Dişiyle bulunmak da ancak bazı anlarda erkeklik (İnsan bu ateşi nasıl söndürse olur; ister güzel ateşini söndürmek içindir.) (KB-3608) ister çirkin olsun, sırası geldikçe kucaklar.) (KB-3609)

Mârifetnâme'de ise Kutadgu Bilig'de dişi rolüyle karşımıza çıkan kadına benzer bir şekilde dünyada sevdirilen üç zevkten biri kabul edilen kadınlardan bahsedilmektedir. Ancak burada kadın, erkeğin gündelik işlerini kolaylaştırmak için yardımcı vazifesinde olduğu için kendi ahiret hayatına hazırlık yapmak için çok fazla vakte sahip olamamakta, bu sebeple erkeğin ahiret sermayesinden kabul edilmektedir. Burada kadın erkeğine helal yollardan ait olduğu için herhangi bir mihnet de getirmemektedir.

"...Hak Teala "Gönlü ısınsın diye ondan eşini var etti"(Araf 7/189) buyurmuş ve her kuluna ehliyle lezzetlenmek lazım olduğunu duyurmuştur. Hadis-i şerifte ise "Sizin dünyanızdan bana üç şey sevdirdi kadınlar güzel konu ve gözümlün nuru namaz" rivayeti gelmiştir. Dördüncü faydası şudur: evlenen kişi çekip çevirmekten kalben kurtularak rahat bulur. Çünkü gece gündüz ev işleri(nin bütün ayrıntısı) ile uğraşan kişi ömrün kıymetli vakitlerini bu uğurda zayi ederek ilim tahsilinden ve amelden mahrum kalır. Onun için Saliha bir hanıma sahip olmak alçak dünya nimetlerinden sayılmayıp ahiret sermayesinden kabul edilir. Çünkü kadın kişinin ev hizmetlerini görüp şehvetini helal yoldan tatmin ettiği için ahiret amellerinde ona yardımcı olmuş olur. Beşinci faydası şudur evlenen kişi aile fertlerinin talim ve terbiyesiyle meşgul olurken aynı zamanda nefsiyle mücadele eder... (M - Hâtime ikinci fasıl dördüncü madde s. 512-513)

"Dişi nazlıdır."

Her iki eserde de çok ayrıntılı olarak değinilmese de dişinin bir özelliği olarak nazlılığı gösterilmektedir.

"Teşi teg yimegil yime tavrakın
Silig bolma artuk tişi teg sakın"

Akl ona hayran olur"

(Yerken obur gibi yeme, acele etme; fakat diş gibi) (M - İkinci fen dördüncü bâb beşinci fasıl beşinci madde,s.48-49)

"Çünkü hıraman olur

8. DUL KADIN / TULSAK / TUL

"Dul kadınları korumak gerekir."

Her iki eserde de dul olarak değinilen kadın kimliğine, Kutadgu Bilig'de acınacak bir varlık gözüyle bakılarak, onların yetimler, aciz, fakir, kör ve topallarla birlikte korunmaya muhtaç olduğundan bahsedilmiş ve onlara karşı şefkatli olmak, onları koruyup kollamak gerektiği öğütlenmiştir. Mârifetnâme'de ise dul kadınla ilgili olarak olumsuz bir bakış açısı hâkimdir. Onlarla münasebetten kaçınmak gerektiği öğüt verilir.

"Ögi ked kerek köngli alçak amul

"Özüng bolsa hacib orunç almagu

Çıgay tul yetimke bagırsak köngül"

Çıgay tul yetimler sözün tınglaqu"

(Onun çok akıllı, alçakgönüllü olması gerekir; (Eğer hacib olursan rüşvet almamalısın; yoksul, fakir, dul ve yetimlere karşı şefkatli gönül gerekir.) (KB-4144) ve yetimlerin sözlerini dinlemelisin.) (KB-4144)

"Telim ögsüzüg kör ya tul tulsakıg

Bularıg küdezse bolur çın törü"

Ya közsüz ya oldrum yime aksakıg"

(Yoksul, dul ve yetimleri kolla; bunları korumak

(Bak, burada birçok yetim, dul, aciz, kör, kötürümünü doğru uygulamaktır.) (KB-5302) ve total vardır.) (KB-3238)

"Çıgay tul yetimig suyrakaglı yok

"Çıgay tul yetim kıssa birse ötüg

Ajun tegşürüldi tangırkağlı yok"

Anı barça tınglap ötüñse ötüg"

(Yoksul, dul ve yetimlere şefkat gösteren yok;

(Fakir, dul, öksüz ve yetimlerin dileklerini dileyi başka bir kalıba koydular da hayrete düşen ve bunları beye arz eder.) (KB-2498)

yok.) (KB-6487)

"...Yaşlı ve hasta kadınlarla ve dul kadınlarla münasebetten kaçınmak lazımdır." (M - İkinci fen beşinci bâb üçüncü fasıl altıncı madde s. 117)

“Dünya, dul kadına benzer.”

Farklı yönleriyle kocakarıya, kıza, kadına benzetilen dünya, burada da dul bir kadına benzetilir. Dul kadının ıstırapı vurgulanarak benzetme yapılmıştır. Bu benzetmeye Mârifetnâme’de rastlanmaz.

“Ajun tul tonın kedti kaşın tügüp

“Kodı ıdtı kesme yaruk yüz tudı

Kalık yek yüzi teg karardı ongup”

Kalık tul tonı kedti bilin badı”

(Dünya ıstırap içinde tekrar dul elbisesini giydi; (Gök dul elbisesini giydi ve belini bağladı; gök, şeytan yüzü gibi soldu karardı.) (KB-5029) zülfünü dağıtıp parlak yüzünü kapadı.) (KB-5824)

9. CARIYE / KÜNG

“Dönem erkeklerine hizmet eder.”

Kutadgu Bilig ve Mârifetnâme’de kadın, dönem erkeklerine hizmet eden bir köle, bir başka deyişle ‘cariye’ rolüyle de karşımıza çıkar. Farklı yüzyıllarda da olsa bu geleneğin devam ettiğini her iki eserde de görmek mümkündür.

“Yazuk kılsa kul küng keçür ol yazuk

Bu yazuk keçürmiş muyan kıl azuk”

(Kul ve cariye suç işlerse sen onun suçunu başla; bu suç başlamanın sevabını ahret için kendine azık et.) (KB-3435)

“Yazı tag yirig tut yorır koy sürüg

Ya kul küng tapugçı ay kılkı örüg”

(Ova ve dağlık yerlerde dolaşan koyun sürüleri, kul, cariye ve hizmetkârların dolu, ey sakın doğalı.) (KB-5371)

“Bulun kılğıl oğlın kızın kul küngin

Hazine ur anda sen almış nengin”

(Oğullarını ve kızlarını esir ederek kul ve cariye kıl; oradan aldığın servetle hazine kur.) (KB-5487)

“Bu kul küng at adgır bu yir suo kamug

İligdin tegip açtı devlet kapug”

(Bu kul cariye, at aygır ve bütün bu yer su hükümdardan geldi ve sana devlet kapısı açıldı.) (KB-5781)

“Yitürse içürse kedürse kedim

At üstem kız oğlan bu birse telim”

(Silah arkadaşlarını yedirip içirmeli, giydirip kuşatmalı; onlara çok at ve koşum, köle ve cariye ihsan etmeli.)

“Bir kimse bir cariye satın almıştı. Yatsıdan sonra adam onunla baş başa kaldığında ona “Yatağı döşe de yatayım” dedi. Cariye kendisine “Ey efendim! Senin bir efendin var mıdır?” dedi. Adam “Evet ben de bir kulum. Benim de Mevlam var” dedi. Cariye “O Mevla hiç uyur mu?” diye sordu. Efendisi “Benim Mevlam Hayy ve Kayyum’dur asla uyumaz” dedi. Cariye efendisini azarlaracasına şöyle dedi “Ya sen hiç utanmaz mısın ki asla uyumayan Mevla huzurunda yatıp uyuyorsun?”...” (M - üçüncü fen ikinci bâb ikinci fasıl on beşinci madde s. 393)

“Rivayet edilmiştir ki; Bir âşık, cariyesini sattıktan sonra pişman olmuş. Ancak, cariyesine olan duygularını insanlara açmaktan utanarak, gece vakti Mevlâsına yalvarmış.” (M - Dördüncü bâb ikinci fasıl on dokuzuncu madde s. 113)

SONUÇ

Türk kültür tarihine baktığımızda Türk kadınının tarihin en eski devirlerinden İslamiyet’in kabulüne kadar olan dönemde çok saygın bir yeri olduğu görülmektedir. Toplum içerisinde önemli bir konuma sahip olan ve farklı roller üstlenen kadın devlet işlerinde dahi, erkeğin yanında söz sahibi olarak yer almıştır. İslami devir ve sonrasında yaşam biçiminin dünyaya bakış açısını şekillendirmesi; toplum yapısının değişmeye başlaması ve bunun paralelinde kadının da statüsünde farklılıklar meydana gelmesi sonucunu doğurmuştur. Söz konusu durumun ‘kadına verilen değer’in azalması, kadının arka planda yer almaya başlaması’ şeklinde yorumlanması da doğru olmayacaktır. Bu sebeple kadınların Eski Türk boy ve topluluklarındaki yerinden başlayarak tarihin her döneminde algılanma biçimlerine göre hangi roller üstlendiklerini ortaya koyabilmek, toplumsal, siyasi, dini ekonomik ve pek çok açıdan yaşanan değişikliklerde yahut dönem noktası olarak ifade edilen sosyokültürel değişimlerde ve gelişmelerde kadınların konumlarını layığıyla ortaya koyabilmek adına, kadınlarla ilgili olan ve de olabilecek her türlü ayrıntının değerlendirilmesi, yazılı kaynaklardan ve de söz varlığından hareketle betimlenmesi yerinde olacaktır kanaatindeyiz.

Bu açıdan bakıldığında tarihî açıdan dönem noktası kabul edilen ve toplumun genelini etkileyerek yaşam biçimi değişikliği ve kültürel farklılıkları da beraberinde getiren göç, savaş gibi olgularla birlikte din değişikliklerinin toplumluma yansımaları incelenirken, özellikle toplumun temel dinamiklerinden olan kadınların söz konusu durumlardaki konumları ve bunların kadın algılarına etkileri de incelenmelidir. Tarihe tanıklık edenlerin kaleme almış oldukları eserler de bunları meydana çıkarabilmek adına önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

Türk toplulukları arasında İslamiyet’in yayılması açısından biri başlangıç biri yükselmeyi ifade eden farklı iki döneme ait Kutadgu Bilig (XI. yy.) ve Mârifetnâme (XVIII. yy.) adlı eserler, kadının aile, toplum ve devlet hayatındaki yeri hakkında önemli bilgileri içermektedir. Her iki eserde de kadının benzer roller üstlenmesi ve yine benzer bir algıyla değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Eserlerde kadın; gelin, hanım / eş, anne / ana, dadı / sütüne, kız çocuğu, kız / kadın / dişi, dul / tulsak, cariye / küng olarak yer almış; üstlendiği bu roller belirli şahısların kimliğinde değil genel olarak değerlendirilmiştir. Bu sebepten dolayı Kutadgu Bilig’de olduğu gibi (Yılmaz Anıl, 2004: 97) Mârifetnâme’de de ‘var olan’ değil, ‘olması gereken’ kadın tipinin çizilmeye çalışılması söz konusudur.

KAYNAKÇA

- AKAR, Özlem (2006). *Türk Masallarında Kadın Figürü Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALYILMAZ, Semra; ALYILMAZ, Cengiz (2014). “Eski Türk Kadın Heykellerinin Düşündürdükleri”, *Uluslararası TEKE (Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim) Dergisi / International Journal of Turkish Literature Culture Education*, <http://www.tekedergisi.com/>, S. 3/4, s. 1-33.
- BANG, Willy (1925). “Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Zweiter Brief: Uzuntonlug - die Krone der Schöpfung”, *Ungarische Jahrbücher* 5, s. 231-251.
- BARS, Mehmet Emin (2014). “Ak Kağan Destanında Kadın Tipi”, *Uluslararası TEKE (Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim) Dergisi / International Journal of Turkish Literature Culture Education*, <http://www.tekedergisi.com/>, S. 3/3, s. 94-111.
- BAYAT, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 2*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BİRGÜL, Alev K. (2000). “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara.
- BLÄSING, Uwe (2011). “Bir Hanımefendinin ‘Kadın’ İle İlgili Sözcükler Üzerine Düşüncelerine Dair Birkaç Söz”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C. 18, S. 2, s. 31-47.
- ÇAĞATAY, Saadet (1963). “Türkçede ‘Kadın’ İçin Kullanılan Sözcükler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* (1962’den Ayrıbasım), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÇANDARLIOĞLU, Gülçin (1966). “Türk Toplumunda Kadın”, *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 1, S. 4, İstanbul.
- EKİCİ, Metin (2000). “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., s. 123-138.

- ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI HAZRETLERİ (2011). *Mârifetnâme. 1-2-3-4*, (haz.: C. Durmuş - K. Kara), İstanbul: Erkam Yayınları.
- GÖKÇE, Mustafa (2008). "Seyyahlara Göre 19. Yüzyıl Türkmenistan'ında Kadın", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 4, s.230-241.
- GÖMEÇ, Saadetin (1997). "Kagan ve Katun", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 18, S. 29, Ankara.
- GÜNAY, Umay (1998). "Manas Destanı'ndaki Kadın Adları ile İlgili Bir Deneme", *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara, s. 49-61.
- GÜNDÜZ, A. (2012). "Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 5, S. 5, s. 129-148.
- İBRAHİM HAKKI HAZRETLERİ (2013). *Mârifetnâme*, (Sadeleştiren: Abdullah AYDIN), Sarmaşık Yayıncılık.
- İNAN, Abdülkadir (1998). "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın", *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İNAN, Abdülkadir (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: TTK Yayınları.
- İNAN, Rukiye Aysun (2010). *Türk Halk İnanışlarında Kadın Algılamaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İZGİ, Özkan (1975). "İslamiyetten Önce Türklerde Kadın", *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. 11, S. 14, Ankara.
- KABAKLI ÇİMEN, Latife (2008). *Türk Töresinde Kadın ve Aile*, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1993). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- KÂHYA-BİRGÜL, Alev (2000). "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., s. 229-244.
- KARAHAN, Akartürk (2006). "Tarihi Türk Dilinin Söz Varlığına Katkılar: Kadınlı İlgili Kelimeler Üzerine", *Bilkent Üniversitesi I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara, s. 1-12.
- KARAMAN, Hayrettin (1992). "İslamın Getirdiği Aile Anlayışı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, s. 385-395.
- KAZAN, Şevkiye (2008). "Klasik Türk Şiirinde 'Solduran Sop' İle 'Dolduran Toplar'", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 3/1.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötügen Yay.
- KÜÇÜK, Salim (2004). "Türkçe'nin Yazılı Eserlerinde Kadın ve Kadın İçin Kullanılan Sıfatlar", *Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma 1-4 Mart 2004 Sempozyum Bildiri Metinleri 1*, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, s. 201-209.
- MERT, Osman (2002). *Kutadgu Bilig'de Hâl Kategorisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OY, Aydın (1992). "Türk Destanlarında Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- ÖGEL, Bahaeddin (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- PİLANCI, Hülya (2002). "Anadolu Ağızlarında Kadın İçin Kullanılan Sözler Üzerine Bir İnceleme", *Kadın / Woman 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi, Journal for Woman Studies*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, C. 3, S. 2, s. 71-82.
- RASONYI, Laszlo (1963). "Türklükte Kadın Adları", *TDAY-Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 63-87.
- SAÇKESEN, Ahmet (2007). "Er Tabıdı Destanında Kadın Tipler", *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 2, S. 3, s. 489-495.
- SÖNMEZ, Emel (1966/1969). *Türk Romanında Kadın Hakları*, Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları, Ankara: TKAE Yay.
- ŞAHİN, Halil İbrahim (2012). "Türkmenistan Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler", *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, s. 563-572.
- ŞEN, Serkan (2008). "Dede Korkut Kitabında Kadına Yönelik Hitaplar", *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 3, S. 2, s. 627-641.
- ŞEN, Semra (2003). "Oğuz Kağan Destanı'nda ve Dede Korkut Hikayelerinde Kadın", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 23, s. 123-128.
- TÜLÜCÜ, Süleyman (1982). "Divanü Lügat-it Türk'te Kadın İçin Kullanılan Sözler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, XVI Şubat, s. 137 -141.
- UÇAR, Melike (2013). "Anadolu Ağızlarında Kadının Söz Varlığına Dair Bir Tasnif Denemesi", *Turkish Studies Volume*, S. 8/9, s. 2465-2485.
- USEEV, Nurdin (2012). "Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı", *Dil Araştırmaları*, S. 11, s. 57-66.
- YAZICI ERSOY, Habibe (2012). "Başkurt Türkçesinde 'Kadın' İle İlgili Söz Varlığı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 31, s. 55-82.
- YAZICI ŞAHİN, Serpil (2013). "Orhun Yazıtlarında Kadın'la İlgili Söz Varlığı", *Kadın Kitabı*, (ed.: Münevver Tekcan).
- YILMAZ ANIL, Adile (2004). "Kutadgu Bilig'de Kadın", *Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 32, s. 91-99.
- YUSUF HAS HÂCİB (1991). *Kutadgu Bilig I (Metin)*, (haz.: Reşit Rahmeti Arat), Ankara: TDK Yay.
- YUSUF HAS HÂCİB (1994). *Kutadgu Bilig II (Çeviri)*, (haz.: Reşit Rahmeti Arat), Ankara: TDK Yay.
- YÜCELİK, Hakan (2006). *Erzurumlu İbrahim Hakkı'da Ahlak Anlayışı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.